

Det 20. århundredes »Dannevirke« – naturgassens rolle som ombejlet og udskældt naturretlig ressource 1968-2022

AF KASPER THISSENIUS HAUNSTRUP RATHJEN

I denne artikel undersøges naturgassens historie og rolle i dansk energihistorie samt dens betydning for udviklingen af et dansk forsyningssikkerhedsbegreb. TYRA, Danmarks største naturgasfelt, gik i produktion 1. oktober 1984, og havde det primære formål at gøre danskerne uafhængige af den ustabile olieimport fra Mellemøsten. I artiklen betragtes naturgassen som en naturressource, omkring hvilken følgende udviklingstrin foregår: monopolisering, konflikt og homogenitet. TYRA blev en manifestation af et fremvoksende dansk forsyningssikkerhedsbegreb. Men naturgassen var også en naturretlig ressource, som A.P. Møller havde fået eneret til at indvinde i 1962, hvorfor de juridiske omstændigheder for denne retlige tilstand under 1970'ernes energikriser måtte revurderes. I artiklen undersøges denne udvikling samt de forskellige måder, hvorpå en ressource kan monopoliseres direkte eller indirekte. Afslutningsvist med afsæt i de seneste årtiers globalisering og klimadagsorden undersøges naturgassens rolle i en verden, hvor energikrise og forsyningssikkerhed igen er blevet højaktuelt.

Indledning

Da TYRA-feltet, beliggende omtrent 230 km vest fra Esbjerg, 21. september 2019 lukkede for produktionen og eksporten af naturgas kunne det straks læses på de danske energistatistikker. Fra at have leveret 155.071 terajoule (TJ) i 2018 blev der kun produceret 49.863 TJ i 2020.¹ Gassen havde i 2018 leveret omtrent en fjerdedel af den danske producerede primære energi, men i 2020 udgjorde den kun en ottendedel. For første gang siden 1991 var Danmark nu igen næsten fuldstændig afhængig af gasimport. Denne overgang fra energieksportør til -importør reaktualiserede debatten om dansk energiforsyning. Energinet.dk, statens selvstændige offentlige virksomhed, der ejer og udvikler el- og gasnettet, meldte i deres redegørelse for gasforsyningssikkerheden i 2019, at markedet, lagrene og distributørerne var godt forberedt på TYRA-nedtagningen.² Energinet.dk varslede dog også, at man formentligt ville udsende flere »Early Warning-erklæringer«,³ hvilket er en generel antagelse, når energien produceres længere væk end normalt. Som en væsentlig risiko bemærkede Energinet.dk den geopolitiske situation med ”anstrengte politiske relationer til Rusland”,⁴ der er den største leverandør af den tyske gas, som Danmark importerer under TYRA-nedlukningen. Den 24. februar 2022 indledte Rusland en invasion af nabolandet Ukraine, hvorved forholdet anstrengtes yderligere. To dage forinden havde *Berlingskes* økonomiske redaktør Ulrik Bie noteret, at der var mulige alternativer til den russiske gas, men at disse ville kræve langvarige investeringer; investeringer der virkede kontraproduktive i forhold til den Europæiske Unions målsætning om at være klimaneutrale i 2050.⁵ Den 1. februar samme år havde et medlem af Udenrigsudvalget spurgt klima-, energi- og forsyningsminister Dan Jørgensen om det ikke var ”uhensigtsmæssigt klimamæssigt”, at Europa er så afhængig af russisk gas, hvortil ministeren understregede behovet for, at ”EU bliver mindre og ikke mere afhængig af russisk olie og gas”.⁶ I

Kasper Thissenius Haunstrup Rathjen, f. 1990. Museumsleder på Glud Museum. Ph.d. i historie fra Syddansk Universitet i Odense 2020. Tidligere ansat som museumsinspektør på Fiskeri- og Søfartsmuseet med forskningsansvar for bl.a. offshorehistorien.

en dansk energiforsyningshistorie indtager naturgassen således en helt central plads med et geo- og klimapolitisk bagtæppe. Denne artikel kaster lys over gassens historie og rolle i udviklingen af – og diskussionen om – dansk forsyningssikkerhed. Modsat tidligere forskning er det den naturretlige ressource i sig selv, der er afsættet for denne undersøgelse – ikke producent, aftager eller reguleringsmyndigheder. Den danske naturgas produceres i overvejende grad fra TYRA-feltet på den danske del af Nordsøen, hvorfor feltet, der har fået navn efter Danmarks første kristne dronning, også må indtage en væsentlig rolle i gassens historie.

Det frie marked, statslig regulering og forsyningssikkerheden

I dansk historiografi er standardværkerne om den danske offshore-sektors⁷ historie Morten Hahn-Pedersens *Mærsk Olie og Gas: Fra danske til internationale operationer* (2016) og Mogens Rüdigers disputats *Energi og regulering: Energipolitisk regulering og DONG A/S 1972-2004* (2007). Hahn-Pedersen og Rüdiger beskriver historien fra henholdsvis et erhvervs- og statsperspektiv. Førstnævnte beskæftiger sig med A.P. Møller-Mærskts arbejde efter, at man havde opnået eneretsbevillingen i 1962 af den danske stat. Sidstnævnte om Dansk Naturgas' oprettelse i 1972 og det efterfølgende arbejde med at opbygge energiinfrastrukturen, samt selskabets forsøg på at komme nærmere en egentlig operatørrolle på Nordsøen. Historiografien centrerer sig derfor i grunden om armlægningen mellem Mærsk og staten, herunder DONG, hvor sidstnævnte ønskede leveringsgarantier imod de store statslige investeringer, der skulle opbygge og sikre et dansk naturgasnet.⁸ Hahn-Pedersen og Rüdiger koncentrerer sig primært om det politiske og juridiske aspekt i forhold til etableringen af infrastrukturen, salgs- og købsaftalen, DONGs rolle og erhvervslivet. Den mere principielle diskussion om, hvem der producerer, sælger og forvalter energien, samt hvordan forsyningen sikres, træder dermed i baggrunden. Hahn-Pedersen og Rüdiger skriver i henholdsvis en erhvervs- og energihistorisk tradition, der inspirerer denne artikel, men som også ønsker at bidrage til den eksisterende litteratur med et naturressourceligt perspektiv. Dermed søger artiklen også at forstå jagten på ressourcer i Nordsøen i en bredere kontekst omhandlende menneskets skiftende forvaltning af naturens ressourcer. Kildematerialet udgøres primært af publiceret materiale fra folketingsdebatter, men også upubliceret i form af referater fra eksempelvis Mærskts Olie og Gas' generalforsamlinger, som findes på Fiskeri- og Søfartsmuseet. Artiklen fokuserer indledningsvist på udviklingsstadijerne, som de forløb fra Eneretsbevillingen i 1962 til 1981-aftalen. Med tidligere direktør for Nordsøfonden Peter Helmer Steens ord: ”stod den virkelige kamp tilbage i 1981 med Poul Nielsens aftale. Det der skete derefter, var i stor strækning reguleret ud fra, hvad der stod i 1981-aftalen.”⁹ Men på trods af at det retslige forhold vedrørende naturressourcen nåede sin midlertidige konklusion i begyndelsen af 1980'erne, ændredes synet på ressourcen og forudsætningerne for forsyningssikkerhed sig løbende i de følgende årtier. Det skyldtes flere forskellige faktorer, hvoraf anden halvdel af analysen vil kaste lys over nogle af disse.

Hydrocarboner som en ejendomsretlig naturressource

Ligesom middelalderens kongelige skove, repræsenterer undergrundens forekomster af hydrocarboner (kulbrinter) en ressource i den forstand, at de er blevet kultiveret og gjort til et juridisk objekt, der kan søges, bestemmes eller kræves monopoliseret af en myndighed eller en privat aktør. Denne monopolisering foregår ikke nødvendigvis med ét sværdslag, men bør forstås som en udviklingstendens med flere momenter. Med afsæt i sin afhandling *Ret, magt og besiddelse* (2022) om senmiddelalderens træfældning inddeler Frederik Lyng Vognsen denne udvikling i fire momenter: 1) udpegelse af erhvervelsen af bestemte godstyper som kriminel, 2) fysiske handlinger,

der understøtter udpegelsen, 3) konflikt og 4) homogenisering af ejendomsret ved etablering af ny ret.¹⁰ Der er en verden til forskel på senmiddelalderens skovhuggere og Nordsøens borebisser, men udviklingen i retningen af en monopolisering af en ressource kan gennem en lettere abstraktion omskrives, så den lyder: 1) et subjekt eller myndighed kræver monopol, 2) monopolet effektiviseres og forvaltes. Andre potentielle brugere (myndighed eller subjekt) gør indsigelser, disse kriminaliseres eller en konflikt initieres og 3) de stridende parter syns homogeniseres og en ny ejendomsretlig tilstand indtræder og forvaltes. Slet og ret: 1) monopol, 2) konflikt og 3) homogenitet. Udviklingen foregår ikke i et lukket rum, og momenterne kan have deres individuelle temporalitet og intensitet.

Da skibsreder Arnold Peter Møller søgte eneretsbevillingen til den danske undergrund i begyndelsen af 1960'erne, var det, som beskrevet af Morten Hahn-Pedersen, af patriotiske bevæggrunde, og der var ikke den store interesse fra myndigheder eller andre aktører til at gå i konkurrence med APM. Da regeringen med, statsminister Anker Jørgensen i spidsen, i slutningen af 1970'erne ville genforhandle aftalen om retten til udnyttelsen af den danske undergrund, var det med det foregående årtis energikriser in mente. En sag der, de jure, var afklaret, da skibsrederen opnåede koncessionen i 1962, skulle altså genforhandles med et helt andet perspektiv end det, der havde været afsat for den oprindelige aftale. Anker Jørgensen og – i særdeleshed – Danmarks første energiminister, socialdemokraten Poul Nielson, gik da i brechen for at få omstødt den ejendomsretlige tilstand, der i grove træk havde eksisteret siden 1950. Et springende punkt i regeringens forhandling om at konflikte mod monopolet var, som vi skal se nedenfor, ideen om forsyningssikkerhed.

Med afsæt i naturgassens historie og rolle vil nedenstående analyse kontekstualisere spørgsmålet om forsyningssikkerheden i den ovenfor beskrevne udviklingstendens: monopol, konflikt og homogenitet. Et væsentligt aspekt i denne udviklingstendens, som ikke behandles i foranstående, er, at en konflikt om naturressourcer naturligvis også kan indebære stridende myndigheder og stater. I forhold til Nordsøens hydrocarboner kommer det til udtryk gennem de konflikter, der opstår ved afgrænsningen af nationernes kontinentalsokler i kølvandet på FN's havretstraktater fra 1958. Disse spillede ind på, at EKOFISK-feltet havnede på norske hænder. Omvendt ligger størstedelen af de største producerende danske felter i et område, der efter FN's havretstraktater rettelig burde have ligget i den tyske sokkel. Generelt må artiklen ses som et indledende spadestik, der forsøger at tage afsæt i Nordsøens hydrocarboner som en naturretlig ressource, som gennemgår ovenstående udviklingstendenser, mere end en traditionel erhvervs- eller energihistorisk undersøgelse. Den foregiver altså heller ikke at være fuldstændig, men i stedet at være et forsøg på at belyse en velkendt historie fra nye vinkler, der så kan udforskes yderligere.

Monopolisering

Da Det Danske Petroleums Aktieselskab i 1951 udgav et leksikon i håb om at holde ”oliehandelens mænd” orienterede om industriens udvikling, glimrede begrebet ”forsyningssikkerhed” ved sit fravær. Og om naturgassens stod der, at nok havde den stor betydning i store olieproducerende lande, såsom USA, men at den for ”den danske produktion [har] ringe interesse.”¹¹ Tre årtier senere stod både forsyningssikkerhed og naturgas som omdrejningspunktet for dansk energipolitik. Monopoliseringen af Nordsøens hydrocarboner formaliseredes med eneretsbevillingen til efterforskning og indvinding af kulbrinter m.v. i Danmarks undergrund af 8. juli 1962, i daglig tale: *Eneretsbevillingen*. I bekendtgørelsen kunne man læse, at Dansk Boreselskab A/S, Dampskibsselskabet Svendborg og Dampskibsselskabet af 1912 A/S i forening gennem skibsreder A.P. Møller fik eneret:¹²

til for et tidsrum af 50 år fra den 8. juli 1962 at regne at efterforske og indvinde de i § 1 omhandlede råstoffer overalt i Danmarks undergrund på såvel landterritoriet som søterritoriet, så langt dansk højhedsret rækker, bortset fra Færøerne og Grønland, samt på den del af kontinentalsoklen, over hvilken Danmark i henhold til kongelig anordning af 7. juni 1963 udøver højhedsret, bortset fra det til Færøerne og Grønland hørende sokkelområde.

Skibsrederen havde ingen erfaring med produktionsaspektet – om end han gennem sin tankskibsvirksomhed havde meget indirekte. Derfor oprettede han arbejdsfællesskabet Dansk Undergrunds Consortium (DUC) samme år, som eneretsbevillingen blev givet. I dette arbejdsfællesskab kunne A.P. Møller trække på de tunge drenges ekspertise. Disse drenge var Shell og Gulf, der sammen med Dampskibsselskabet Svendborg, Dampskibsselskabet af 1912 A/S og A.P. Møller skulle arbejde for, at betingelserne i eneretsbevillingen kunne opfyldes. Indskudskapitalen i DUC blev på 60 mio., hvoraf skibsrederen og dennes rederi stod for 40 %, imens Gulf og Shell hver især stod for 30 %. A.P. Møller overdrog sin personlige andel af koncessionen til *Dansk Boreselskab A/S*, der af ham var oprettet til formålet.¹³ DUC har siden 1962 varetaget arbejdet med at opfylde eneretsbevillingens krav og har i dag 13 producerende felter. DUCs sammensætning har ændret sig igennem årtierne og har bl.a. også haft amerikanske Chevron med.

Selv om monopoliseringen havde efterstræbt indvinding og efterforskning af olie i den danske undergrund bekendtgjordes det, at bevillingshaveren havde ret til alle forekomster af kulbrinter (dermed også naturgasforekomster). På trods af at staten således (indledningsvist!) havde skrevet sig fuldstændig ud af jagten på Nordsøens hydrocarboner, indførtes dog en række sikkerhedsventiler, heriblandt at der skulle kunne opbygges en kommerciel indvinding indenfor 10 år, og at aftalen ville bortfalde såfremt, at efterforskningen i det første tiår blev afbrudt i mere end to på hinanden følgende år. Den tilsynsførende myndighed blev Ministeriet for Offentlige Arbejder, og månedlige rapporter over geofysiske og geologiske undersøgelser skulle indsendes til ministeren. Bevillingen blev givet med afsæt i Lov nr. 181 af 8. maj 1950 om efterforskning og indvinding af råstoffer i kongeriget Danmarks undergrund, hvori staten faktisk havde monopoliseret naturressourcerne i undergrunden: ”§ 1. Råstoffer i kongeriget Danmarks undergrund, som ikke før den 23. februar 1932 har været undergivet privatøkonomisk udnyttelse her i landet, tilhører den danske stat. Efterforskning og indvinding af sådanne råstoffer forbeholdes staten.”¹⁴ Bevillingen kunne dog også gives til private aktører, hvilket jo sidenhen skete med eneretsbevillingen, hvis en række betingelser opfyldtes. Det var betingelser, der tilstræbte afgifter til staten, regler om inddragelse dansk arbejdskraft, tilsynsordning, tidsfrister osv. Staten var altså opmærksom på ressourcerne i undergrunden, men vægtede ikke en egentlig aktiv investering i dem, som man eksempelvis så det i Frankrig med den tidlige, aktive statsdeltagelse med dannelsen af *Compagnie française des pétroles* (CFP) 28. marts 1924. CFP udviklede sig sidenhen til at blive olie- og gasgiganten *TotalEnergies*, en af verdens seks største olievirksomheder (»Big Oil«), der i dag har overtaget Mærsk's rolle i DUC, og som i skrivende stund er operatør på TYRA-feltet.

Hahn-Pedersen skriver indgående om forhandlingsforløbet op til eneretsbevillingen af 1962, at tyske forespørgsler¹⁵ havde ledt skibsreder A.P. Møller til at skrive et brev til statsminister Viggo Kampmann (S), hvori de berømmelige ord om, at jagten efter undergrundens ressourcer burde være et dansk foretagende ”af nationale Grunde”; hvis ikke andre meldte sig, kunne Møllers koncern løfte opgaven.¹⁶ Dette på trods af, at rederiet ikke havde direkte erfaringer med det operative aspekt i olie- og gasindustrien, man havde dog indirekte erfaringer gennem fragten og logistikken. Endvidere mente flere i Mærsk-koncernen, at det var en uoverkommelig og unødvendig entrepris at begive sig ud i, eller med Møllers søns Mærsk Mc-Kinney Møllers ord: ”tallerkenen var fuld”.¹⁷ Set fra et statsligt perspektiv, var buddet fra Møller kærkommen, og Kampmann har senere udtalt, at tilbuddet blev modtaget med ”en del tilfredshed (...) og A.P. Møller var vel et af de få firmaer

eller selskaber, der havde den økonomiske formåen til at kunne foretage en efterforskning.”¹⁸ Fra myndighedernes side var der altså stor sympati for skibsrederens foretagende, hvilket også fremgår af protokollen af 16. juli 1962, hvori der står, at ”Ministeren for offentlige arbejder vil søge at yde bevillingshaverne al sådan bistand og hjælp, som lovgivningen og administrativ praksis muliggør, for at bevillingshaverne kan få den fulde udnyttelse af bevillingen.”¹⁹

Konflikt, staten ’genopdager’ ressourcen og energien nationaliseres

Da TYRA var i sit blotte svangerskab, var APM og den danske regering begravet i konflikt vedrørende den bevilling, der var blevet tildelt A.P. Møller i 1962. 1970’ernes arabiskforårsagede energikriser havde som nævnt medført et stigende fokus på energi og forsyning. 90 % af det danske energiforbrug udgjordes af importeret olie – hvoraf størstedelen kom fra OPEC-landene. Danske politikere og opinionen lærte derfor på den hårde måde, at i eventuelle krisesituationer var energiforsyningen yderst sårbar. Mange nationer havde satset på en flerstrengt forsyning, hvor der i krisesituationer kunne reguleres med gas, vandkraft, kul og kernekraft. Da de arabiske olieproducenter begrænsede produktionen i kølvandet på Yom Kippur-krigen ramte en reel oliekrise derfor Danmark i 1973. Folketinget skred ind i november og efterlod gaderne mørke ved manglende lysreklamer, sorte butiksvinduer og en sløjfet julebelysning. Derudover indførtes de famøse bilfrie søndage, akkompagneret med hastighedsbegrænsninger og sidenhen fulgte flere energibesparende foranstaltninger. Da den folkelige opinion og Three Mile Island-ulykken i 1979 aflivede muligheden for atomkraftværker, valgte danske politikere i stedet at fokusere på kul, der let kunne indføres i kraftvarmeværker, og et fornyet fokus på egen efterforskning og udvinding af hydrocarboner fra Nordsøen. I forhold til sidstnævnte gjorde krisen danske lovgivere opmærksomme på, at en langsigtet energipolitik og -plan var nødvendig; det betød, at man jævnfør den i indledningen beskrevne udviklingstendens, bevægede sig ind det andet moment: Konflikt.

I dette tilfælde var det en myndighed, der udfordrede den private aktør: Staten versus APM. Hahn-Pedersen benævner det som ”statens skærpede opmærksomhed på olie- og gasressourcerne”,²⁰ og dertil kan tilføjes, at det var en principiel diskussion om en nationalstats ret til de naturressourcer, som måtte forekomme på dets territorie. Staten revurderede således sin fortidige indstilling til afgivelsen af bevillingen. I 1962 havde Viggo Kampmann været glad for, at skibsrederen ville tage opgaven på sig, når nu ingen andre tilsyneladende ønskede det. I lyset (eller mangel på samme) af 1970’ernes energikriser bemærkede den britiske journalist Anthony Sampson, at danskerne havde foræret offshorens ressourceretighederne til ét enkelt selskab, som om de havde været araberne i 1930’erne.²¹ Det var en udbredt holdning og under årtiets geo- og energipolitiske forhold begyndte man en egentlig revurdering retten til undergrundens ressourcer. Overordnet set operationaliseredes statens ”skærpede opmærksomhed” sig i to ønsker: 1) en aktiv statsdeltagelse i energiproduktion og -forsyning (herunder faktisk operatørstatus) og 2) en revurdering eneretsbevillingens vilkår med fokus på arealtilbagelevering og statslig forkøbsret.

Mærsk mod Staten

Rüdiger skriver i *Energi og regulering*, at en afgørende reaktion på oliekrisen i 1973-1974 var den politiske beslutning om at overføre en stor af ansvaret for energiforsyningen til staten. Der var, med Rüdigers ord, tale om en faktisk nationalisering, hvor staten greb ind på alle niveauer i hele energiens værdikæde med forsyningssikkerhed og økonomi som omdrejningspunkt.²² Konflikten begyndte for alvor da Handelsministeriet 7. marts 1972 henvendte sig til A.P. Møller for at informere om regeringens hensigt med at oprette et gastransmissionsselskab, der forventedes at

skulle købe naturgas af ConocoPhilips, men sidenhen skulle flytte fokus mod muligheden af udnyttelsen af forekomsterne i den danske del af Nordsøen. Selskabet skulle have koncession på forhandling og transport af gas, hvorfor det af bevillingshaverne blev opfattet som en reel ekspropriation.²³ 27. marts 1972 oprettedes så Dansk Naturgas A/S, fra 1974 Dansk Olie og Naturgas A/S og siden 2006 Dong Energy. DONG havde det helt klare formål kopiere den norske og britiske model for en mere aktiv statsdeltagelse. Det lykkedes i høj grad også, da DONG sikrede en øget strøm af hydrocarboner til danske forbrugere og et øget bidrag til statskassen.²⁴ Staten som en direkte deltager i jagten på Nordsøens hydrocarboner er omdrejningspunktet for meget af Rüdigers forskning, hvorfor det ikke skal forfølges til ende her. En væsentlig krølle på statens direkte engagement, som dog skal nævnes her, kommer med Nordsøaftalen af 2003, hvor det blev fastslået, at de regler for statslig deltagelse som havde været gældende for licenserne der var blevet tildelt *efter* eneretsbevillingen, nu også skulle gælde for den. § 5 i aftalen lyder ”Fra og med den 9. juli 2012 deltager staten som partner i DUC, og staten overtager en andel på 20 pct. af anlæggene”.

At statens tilgang til energien forandredes – eller reaktualiseredes – ses, foruden de politiske debatter, gennem den forvaltningsmæssige udvikling, der begyndte i slutningen af 1970’erne. Energipolitikken, i så fald at en sådan hidtil havde eksisteret, figurerede under Ministeriet for Offentlige Arbejder, sidenhen Trafikministeriet og Handelsministeriet, men i 1979, da urolighederne i Iran var på sit højeste, dannedes et egentligt energiministerium. Afsættet for det nye ministerium var en energiafdeling, der havde haft til huse i Handelsministeriet, som altså skulle reagere på den politiske opmærksomhed og behovet for energiplanlægning.²⁵ Det blev i høj grad også landets første socialdemokratiske *energiminister* Poul Nielson, der under sin embedsperiode fra 1979 til 1982, optrappede konflikten og sidenhen fremtvang udviklingstendens tredje stadie, homogenitet, med en aftale mellem staten og DUC i 1981. I et forord til debatbogen *Danmark og Nordsøen – Olie og naturgas*, fastslog Nielson, at Danmark var ”langt fra at kunne hævde, at forholdene efter nutidig opfattelse i alle henseender er tilfredsstillende”. Kunne danskerne stille sig tilfredse, var det dog også først når der forekom en ”samfundsmæssig rigtig udnyttelse af vore olie- og gasforekomster i Nordsøen.”²⁶ Fra bevillingshaverens perspektiv, var der klart tale om ulovlig ekspropriation, men det afgørende argument fra regeringens side var netop, at ”almenvellet krævede det” – altså at de grundlæggende omstændigheder for 1962-bevillingen havde forandret sig radikalt. Her greb myndighederne tilbage i Grundlovens § 73, stk. 1 om ejendomsrettens ukrænkelighed – med mindre ”almenvellet kræver det.” *Forsyningsikkerhed* blev omdrejningspunktet i argumentet om, hvorfor almenvellet så krævede det.

Naturgassen som centrum-venstres store dyr i åbenbaringen

Spørgsmålet om forsyningsikkerhed havde været på tale før, at Nielson fik forhandlet 1981-aftalen igennem. Begrebet voksede ud af energikriserne, men der var langt fra bred enighed om, hvordan at det skulle forstås, og hvem der egentligt havde ansvaret for at sikre den. Hvad jeg her kalder det *statslige* forsyningsikkerhedsbegreb, blev måske klarest udtrykt i den ved handelsminister Erling Jensen skriftlige redegørelse om dansk energipolitik, der blev afgivet til Folketinget 13. maj 1976. Redegørelsen tog sit afsæt i en skitseret energihorizont for henholdsvis en ureguleret og reguleret fremtid. Ministeriets fremskrivning lød, at Danmarks energiforbrug i 1985 ville lyde på 232 millioner gigajoule (GJ), fordelt på 29 mio. GJ kul og 203 (!) olie. Den foreslåede energipolitik ville derimod medføre et fald i energiforbruget til 191 mio. GJ og en væsentlig diversificering af energiproduktionen, hvor olien ville næsten halveres til 116 mio. GJ. Den afgørende faktor i denne diversificering var naturligvis naturgassen, der skulle introducere 25 mio. GJ – og i 1995 skulle dette nå 40 mio. GJ. Hertil regnede man dog også med, at uran ville være blevet en væsentlig energikilde med 57 mio. GJ i 1995.²⁷ Redegørelsen sigtede mod at ”reducere vor sårbarhed med

hensyn til energiforsyning og især vor afhængighed af olietilførslerne så hurtigt som muligt”, hvilket skulle løses ved at ”opbygge et flerstrengt energiforsyningssystem”, samt at bremse væksten i energiforbrug og intensivere forskning og udvikling i alternative energikilder.²⁸ Blandt den væsentligste nye forsyningsmulighed anså man altså ”Naturgasforekomsterne i Nordsøen”, der ville levere en substantiel tilførsel af energi ind i det kommende århundrede; men dette ville kræve politisk beslutsomhed, finansiering og planlægning.²⁹ Regeringen budgetterede med investeringer for omtrent 9,5 mia. kr. til omlægningen til naturgas, herunder produktions- samt behandlingsanlæg og infrastruktur.

Debatten om måden og vejen til forsyningsikkerhed

1970'erne udgjorde dermed rammen for diskussionerne om statens rolle i udnyttelsen af Nordsøens naturressourcer; diskussioner, der fandt sted i offentligheden, Folketinget og i særdeleshed i Det Energipolitiske Udvalg. Udviklingen af den danske naturgasproduktion og -forsyning hang altså nøje sammen med tidens geopolitik, hvor 1970'ernes energikriser affødte et fokus på national energiproduktion. I grove træk delte dansk politik sig i to lejre: henholdsvis en borgerlig atomkraftvenlig og en centrum-venstre naturgasvenlig lejr. Hvor de borgerlige så naturgassen som et oplagt supplement, så Socialdemokratiet gassen som en mere permanent løsning på tidens energiudfordring. Særligt Venstre havde været skeptiske i forhold til gassen, og mente at danskerne hellere burde satse helhjertet på atomkraft, men med Rüdigers ord ændredes ”naturgassens parlamentariske grundlag” sig med dannelsen af SV-regeringen i 1978, hvorefter handelsminister Arne Christiansen (V) – til tider modvilligt – måtte gå i brechen for et egentligt dansk naturgasprojekt.³⁰ Da ministeren fremlagde lovforslag nr. L 205 ”anlægslov for naturgasforsyning”, 5. april 1979, understregede han vigtigheden af den nationale forsyningsikkerhed: ”En dansk naturgasforsyning baseret på egne ressourcer i tilstrækkelige mængder til mange år på den anden side af århundredskiftet at sikre og øge det danske samfunds forsyningsikkerhed ved udbygning af et flerstrengt energisystem og samtidig reducere afhængigheden af importeret olie.”³¹ Christiansen understregede, at naturgassen ikke kunne udgøre en løsning på alle energiproblemer, formentlig som en hentydning til sit partis kæphest: atomkraft, men gassen kunne være et vigtigt bidrag til at løse den konkrete energikrise. Da lovkomplekset skulle behandles to uger senere, var Socialdemokratiet ikke overraskende positivt stemt. Foruden at styrke forsyningsikkerheden ville naturgasprojektet også gavne beskæftigelsen, mente Ritt Bjerregaard (S).³² Fremskridtspartiet stillede sig fuldstændig afvisende overfor energipolitikken, hvor Ole Maisted talte om ”ren og skær energisocialisme”³³ under behandlingen. Selve naturgasprojektet anså Fremskridtspartiet som ”et dødssygt projekt, der betyder enorme udgifter for staten på noget i retning af 6 mia. kr.”. Forsyningsikkerheden var ikke et uvæsentligt aspekt af partiets energipolitik, men statens rolle heri var det springende punkt, eller med Maistedes ord: ”Der er intet, der tyder på, at det vil gå os godt i fremtiden, hvis vi går ind for kollektiv energiforsyning.”³⁴ Dermed tegnes konturen af, hvad jeg bestemmer som det *private* forsyningsikkerhedsbegreb, der stiller sig tvivlende overfor statens evne til at drive energivirksomhed. Svend Karlskov Jensen (V) indvendte, at geopolitiske forhold og de fossile ressourcers beskaffenhed betød, at ”vi er på vej ind i en epoke med stort set permanent underforsyning med energiråstoffer.”³⁵ Han forklarede Venstres holdningsskift med, at naturgasforekomsterne havde vist sig langt større end hidtil antaget, man havde opnået en fornuftig kontrakt med DUC og at der var tale om en ”begrænset investering”.³⁶ Fra det Konservative Folkeparti udtrykte Annelise Gottfredsen stor skepsis i forhold til projektets positive virkning på forsyningsikkerheden, da gastilførslen var sårbar over for ”tekniske svigt, strejker osv.”, hvorfor de konservative fandt det mere sikkert at sælge eller bytte med udlandet. Derved ville man spare de store anlægsprojekter og bevare den valutariske fordel.³⁷ I en betænkning om naturgas- og

varmeforsyning, afgivet fra Det Energipolitiske Udvalg 22. maj 1979, kom de ideologiske uenigheder atter op til overfladen. Udvalgets medlemmer fra Fremskridtspartiet advarede stedse imod, at regeringen dermed ville ”tvangsindlægge en overvejende del af befolkningen til kollektiv energiforsyning i form af ledningsbunden energi” under påskud af samtidens stigende oliepriser.³⁸ Man ønskede i stedet at hele spørgsmålet om udnyttelsen af dansk naturgas kom til folkeafstemning. Danmarks kommunistiske partis primære indvendinger gik stadigvæk mod DUC og A.P. Møllers rolle; særligt nervøs var man for, at man i lovarbejdet vedr. naturgasforsyningen risikerede at stadfæste eneretsbevillingen, som man ellers havde forsøgt at omskrive i de foregående år.³⁹ Til sammenligning kan det fremhæves, at en lignende diskussion udtredtes i England. Her havde statens rolle i jagten på Nordsøen dog været diskuteret siden 1960’erne og denne diskussion var skærpet i det efterfølgende årti, hvor ønsket om en øget statslig kontrol var det almindelige politiske synspunkt. Det skyldtes både ”security of supply and control over depletion rates”, men i høj grad også, at det var ”necessary to ensure that the UK recieved maximum benefit from the gift of this increasingly valuable natural ressource.”⁴⁰

Konflikt med tredjeparten

I undergrundens og hydrocarbonernes ejendomsretlige tvist mellem myndighed og bevillingshaver, kan man let overse, at havet også havde andre brugere. Siden arilds tid havde havet tilhørt fiskerne og med motoriseringen af kutterne omkring århundredeskiftet havde de danske fiskere – særligt med afsæt i Esbjerg – bevæget sig længere og længere ud på Nordsøen. Konturerne til en regulering mellem den traditionelle jagt på marine proteiner og den nye udforskning efter undergrundens ressourcer anes med undergrundsloven af 1932, hvori det fastsloges, at fremtidige fund af råstoffer i princippet tilhørte staten. I 1951 fulgte en revidering af Saltvandsfiskeriloven (loven var oprindeligt vedtaget i 1888), hvori de to industrier for første gang tørnede sammen. Lovens § 26 foreskrev nemlig, at ”uden særlig tilladelse (må) optagning af sand eller bundmaterialer ikke finde sted, såfremt der derved kan lægges fiskerne hindringer i vejen for udøvelsen af deres erhverv.”⁴¹ Men med statens skærpede fokus på undergrundens flydende hydrocarboner fra 1970’erne ændredes synet på retten til havet og dets ressourcer. Nok havde bevillingshaverne opnået retten til at efterforske og udvinde ressourcerne fra undergrunden, men hvad med havet over? Hvad med strækningen, hvor kabler og ledninger skulle føres, og hvad med anlægsarbejdet af de store felter? Spørgsmål som disse indikerer, at det ikke var uden strid, at den nye energisektor entrerede på den danske sokkel i Nordsøen.

Allerede fra slutningen af 1960’erne begyndte egentlige sammenstød mellem de to erhverv. Fiskerne klagede hyppigt over, hvordan deres grej blev beskadiget af anlægsprojekterne til offshoreplatformene – og sidenhen rørlæggningsarbejdet fra GORM og TYRA. På Esbjerg Fiskeriforenings generalforsamling i december 1975 gjorde fiskeskipper Hakon Svendsen opmærksom på, at det var meget svært at opnå erstatning, men ”at olieselskaberne skulle betale for de mange skader, der bliver forvoldt på fiskernes redskaber.”⁴² Konflikten mellem de to erhverv spores også i fiskernes brancheblad, *Dansk Fiskeritidende*, hvor beretninger om sammenstød var et tilbagevendende tema. Esbjergskipper Bent Thygesen skrev eksempelvis i 1974, at fiskerne selvfølgelig godt kunne forstå de samfundsmæssige hensyn, man måtte tage: ”Hver dråbe, der kan presses ud af jorden lidt nærmere end Arabien, er jo kærkommen.” Men Thygesen – og fiskerne generelt – frygtede, at den nye industris tilstedeværelse og arbejde ville betyde: ”at der om nogle år er store områder i Nordsøen, hvor der ikke kan drives trawl- og snurrefiskeri.”⁴³ Den nye industri fik forrang til havet, hvorunder de vigtige ressourcer blev fundet. Der blev dog taget hensyn til fiskerne i den forstand, at erstatningspligten blev formaliseret, som bl.a. vist i rørledningslovens § 5 af 1981. Det store TYRA-felt, der åbnede tre år senere, konkretiserede udfordringen mellem de to

industrier. Platformene blev installeret på helt centrale fiskepladser for torsk, rødspætter, makrel og hvilling – og særligt tobisfiskeriet blev påvirket.⁴⁴ En sikkerhedseksklusionszone på 500 meter omgiver feltets platforme, hvori fiskeri og uautoriseret sejlads er forbudt. Ligeledes hersker en sikkerhedszone på 200 meter på begge sider af rørledningerne fra platformene til land.⁴⁵ Det var med andre ord mange km² der blev utilgængelig for fiskerne. Da man lavede undersøgelser til en udvidelse af TYRA-feltet i 2002, med rørledninger til HALFDAN og den dansk-tyske grænse, skulle der være en fiskerisagkyndig ombord på undersøgelseskibet. Derudover blev der fra Fiskeridirektoratet sendt et brev til Mærsk Olie og Gas vedrørende at alle undersøgelser skulle drøftes med Danmarks Fiskeriforening – og at undersøgelsens resultater skulle publiceres i *Dansk Fiskeritidende*.⁴⁶ Fiskerne tabte i høj grad kampen om havet, da almenvellet krævede forsyningsikkerhed, en kamp, de sidenhen har ført videre ind i diskussionen om bl.a. placeringer af havvindmølleparker og energioer på Nordsøen.⁴⁷

Homogenitet: 1981-aftalen

Tilbage til konflikten mellem stat og bevillingshaver, hvor homogeniseringsstadiet blev nået med 1981-aftalen. Det blev bl.a. vedtaget, at A.P. Møller gradvist tilbageleverede 98 % af den danske undergrund, der blev indført en statslig forkøbsret til 40 % af olien samt initieret det storstilede naturgasprojekt med TYRA-feltet som omdrejningspunkt. 1981-aftalen var kulminationen på Nielsons konfliktoptrapning, som fulgte i slipstrømmen på en aftale om koncessionens vilkår fra 1976 og gassalgsaftalen af 1979. Den daværende handelsminister Erling Jensen havde ellers tilfreds konkluderet om 1976-aftalen, at man hermed havde ”sikret bevillingshaverne arbejdsro.”⁴⁸ Denne arbejdsro havde bl.a. bestået i at bevillingshaveren opnåede eneret til naturgas fra Nordsøen frem til 1984. Arbejdsro var dog det stik modsatte af, hvad Nielson tilbød DUC. Bjarne Fogh, jurist og Mærsk hovedforhandler, udtrykte ofte sin utilfredshed med ministeren og kommenterede i et mødereferat, at ”vore synspunkter ikke havde nogen som helst indflydelse på hans”.⁴⁹ Ude i den mere operative ende af koncernen udtalte Mogens Rørvig, direktør for Dansk Boreselskab (fra 1984 Mærsk Olie og Gas), endda, at ministeren var magtsyg.⁵⁰ Efter mange møder og tovtrækken, kunne energiministeren og Mærsk Mc-Kinney Møller 19. maj 1981 fremlægge aftalen om ændringer af eneretsbevillingen af 1962. Det væsentlige heri var den ovennævnte tilbagelevering af arealer, hvor 50 % af koncessionsområdet skulle tilbageleveres til staten 1. januar 1982, 25 % 1. januar 1984 og resten 1. januar 1986. Derved blev eneretten indskrænket til arealer, hvor DUC 1) allerede producerede, 2) havde blåstemplede ansøgninger om påbegyndelse af produktion, 3) havde meldt til energiministeren, at der var kommercielle forekomster, man agtede at påbegynde og 4) gennem boringer havde vist forekomster af kulbrinter efter 1. juli 1984.⁵¹ Foruden arealafgivelsen måtte DUC også give en stor indrømmelse vedrørende statens forkøbsret på indtil 40 % af de flydende kulbrinter. Energiministeren havde insisteret på dette (og mere) ”med henblik på at sikre en stabil forsyning”.⁵² 1981-aftalen definerende de følgende årtiers homogeniserede forhold indtil at nye samfundsomstændigheder atter reaktualiserede kulbrinterne.

Infrastrukturens monopolisering

I forhold til ejendomsretlige spørgsmål er det væsentligt at stille skarpt på de strukturelle rammer for en given ressource. Oprettelsen af Dansk Naturgas A/S 27. marts 1972 med henblik på at indføre, forhandle, transportere og oplagre naturgas, kan netop også læses som et statsligt forsøg på at sætte sig på energiens forhandlings- og distributionskæde (sidenhen blev DONG selv operatør). Da naturgassen på det tidspunkt endnu ikke var kommercielt udviklet i Nordsøen, ville det betyde

importkøb af gas, hvilket ifølge en negativ reaktion fra A.P. Møller både ville konflikte med nationale interesser ”og A.P. Møllers forretningsmæssige interesser.”⁵³ Her lagde APM sig op ad det private forsyningssikkerhedsbegreb, der stiller sig tvivlsom overfor statens evne til at løse opgaven imens den er undtaget fra markedsvilkårene. I England oprettedes ligeledes British National Oil Corporation i 1975 med henblik på at sikre statens direkte involvering og forsyningssikkerhed.⁵⁴ Men én ting er et statsejet selskab, noget andet er den underlæggende infrastruktur, der sætter rammerne for kommercialiseringen. Derfor blev ilandføringen af henholdsvis olie og naturgas også et centralt omdrejningspunkt for debatterne om energien i slutningen af 1970’erne. Rørledningen fra TYRA Øst-E, samt stigerørsplatformen på GORM, er et afgørende omdrejningspunkt for statens involvering i jagten på Nordsøens naturressourcer. Før rørledningerne blev nedlagt, sejlede olietankskibe, såsom Marie Mærsk, i pendulfart mellem Nordsøanlæg og land. Det gav DUC en vis frihed og mobilitet til produktion og afsætning af deres produkt til raffinaderierne. Denne transportform var naturligvis også behæftet med usikkerheder i forhold til vind og vejr, hvorfor der fra politisk hold ønskedes nedlæggelsen af egentlige rørledninger på havbunden, hvor olien – og sidenhen gassen – kunne flyde uden hensyntagen vejrforhold. Med 1981-aftalen blev ressourcens infrastruktur dermed også radikalt forandret. I § 8 stk. 2 bestemtes det, at en olierørledning skulle anlægges og drives af DONG eller et datterselskab. Bevillingshaverne og deres partnere skulle derefter lade råolie og kondensat transportere gennem rørledningen fra de tilslutningspligtige felter.

Diskussionen om monopoliseringen af infrastrukturen blev hurtigt principiel i Folketinget, hvor bl.a. Arne Christiansen (V) frygtede at olierørledningen ville blive et ”afgiftspumpeværk for staten.” Kommentaren faldt i behandlingen af tre lovforslag, der var fremstillet af energiministeren i 1981 – på et tidspunkt hvor regeringen og DUC var dybt begravet i forhandlinger. Derfor blev forslagene da også fra centrum-højre opfattet som unødvendige og uønskelige, da det ellers ville være et overgreb mod de tidligere aftaler.⁵⁵ Dertil kom også DONGs rolle i sagen:⁵⁶

Den forskelsbehandling af ikke-statslige selskaber og det statslige D.O.N.G., der lægges op til i forslaget om olierørledningen og i forslaget om statens forkøbsret, rejser i øvrigt spørgsmålet, hvorvidt Danmark i givet fald vil være i overensstemmelse med EFs konkurrenceregler og i det hele taget med ånden i EF-samarbejdet. (...) Sammenfattende skal jeg til slut om de tre forslag sige, at de sigter mod statsdrift, mod socialisering af energisektoren, (...) Men først og sidst skaber de uanset diskussionen om jura eller ej mistillid til den danske stat som forhandlingspartner.

Annelise Gotfredsen (KF) istemte Christiansen og såede tvivl om, hvorvidt man kunne effektivisere ”efterforskning og udvinding af råstoffer i Nordsøen” med lovindgreb. Maisted (FP) mente at det var et klokkeklart brud på Grundlovens § 73 om ejendomsrettens ukrænkelighed.⁵⁷ Ole Kalnæs (SF) anså ekspropriation som den eneste rigtige vej, hvor staten havde mindst 51 % andel af eneretsbevillingen, så en ”samfundsmæssig udnyttelse af vore ressourcer” kunne finde sted.⁵⁸ Radikale Venstre var lidt mere vævende, men Lone Dybkjær konkluderede ”Vi finder energispørgsmålet så centralt, at det er nødvendigt at sikre almenvellets interesser.” Hun summerede striden – og i øvrigt ressourcekampens udviklingstendenser generelt – ”I virkeligheden siger firmaet [A.P. Møller]: denne koncession er en velerhvervet rettighed, som vi har i 50 år. Ja så! Men hvad gør vi med den øvrige del af samfundet i disse år? Næsten på alle områder er vi nødt til at gribe ind over for noget, som mange opfatter som velerhvervede rettigheder.”⁵⁹ Centrum-Demokraternes Arne Melchior advarede kuriøst mod folkestemningen (der i tiden var vendt mod A.P. Møller) med et citat fra Anden Mosebog: »Du må heller ikke favorisere den fattige, når han har en strid«, hvorfor det var CDs mening, at ”denne sag skal og bør og vil ende med en forhandling”.⁶⁰ Forslagene blev bortkastet og med 1981-aftalen nåedes en forståelse mellem A.P. Møller og regeringen, hvori bl.a. forkøbsret og rørledninger indgik. Det var dog med en stor portion

skepsis fra bevillingshaverens side, og Mærsk Mc-Kinney Møller kunne heller ikke undlade ofte at udtrykke skepsis om statens engagement gennem DONG. På Dansk Boreselskabs bestyrelsesmøde 5. oktober 1981 indskærpede han således, at ”der overfor D.O.N.G. skulle tages skriftligt forbehold for enhver merudgift og forsinkelse, der måtte opstå som følge af forsinkede undersøgelser eller fordyrende løsninger fra D.O.N.G.s side.”⁶¹

Den 18. juli 2004 fulgte rørledningen fra TYRA-Sydvest til F/3-plattformen i den nederlandske del af Nordsøen, hvorfra den kobledes på NOGAT-linjen. Dermed sikredes rørforbindelse til eksport direkte til Den Helder. DONG var majoritetsejer af rørledningen med 50 % mod Shells 23 %, A.P. Møllers 19,5 % og Texacos 7,5 %. Med ejerskabet over infrastrukturen sikrede DONG sig mulighed for at kapitalisere på ressourcen indirekte. Det skete primært ved transportafgiften, der da også udviklede sig til reelle konflikter mellem A.P. Møller og det statsejede selskab. I første halvdel af 2010'erne begravedes de to parter således i stridigheder om prisen, som DONG havde fastsat til 10 øre pr. transporteret m³ gas, langt over samtidens markedspris, hvorimod Mærsk krævede den sænket til 3 øre. Energitilsynet og Energiklagenævnet traf en afgørelse i 2014, hvor transportprisen fastlagdes på 5,75 øre pr. kubikmeter. En afgørelse, der sidenhen blev omstødt af Vestre Landsret og som stadigvæk pågår.⁶² Konflikterne om infrastrukturen understreger, at der er flere strukturelle faktorer omkring en ressource, der må indgå i overvejelserne, når udviklingstendensen betragtes.

TYRA-feltets historie og konstruktion

Allerede i 1968, altså blot to år efter at Mærsk havde valgt Esbjerg som offshorebasehavn, fandt man det såkaldte CORA-felt. De seismologiske undersøgelser anslog, at der var 6 millioner tønder olie og omtrent 50 milliarder m³ gas.⁶³ Først 13 år senere skulle det rent faktisk bygges. At holde arbejdet i danske hænder vedblev i øvrigt at være vigtigt for både stat og APM, og på Dansk Boreselskabs ordinære generalforsamling 5. april 1981, kunne Mogens Rørvig glædeligt orientere om, at 45 % af investeringerne i opbygningen af TYRA-feltet lå i Danmark.⁶⁴ Arbejdet skred frem efter planen, med undtagelse af forsinkelsen af otte moduler til TYRA Øst, der skulle leveres fra Lindøværftet. Forsinkelsen skyldtes dog sene leverancer fra Dansk Boreselskab, og man havde derfor besluttet at inddrage producenterne noget tidligere i forløbet til fremtidige projekter. Foruden disse forsinkelser så man sig også nødsaget til at justere budgettet for hele gas-projektet fra US\$ 991 millioner til US\$ 1220 millioner, hvilket chokerede formand Mærsk Mc-Kinney Møller, der fandt de pludselig budgetoverskridelser uacceptable.⁶⁵ Produktionsboringerne på TYRA-feltet startede i maj måned 1982, da riggen MÆRSK EXPLORER havde boret den øverste del af de to brønde på TYRA Vest; siden fulgte fem produktionsboringer på TYRA Øst med boreriggen DAN EARL. Boringerne viste indikationer på, at reservoiret måske var mindre end hidtil antaget, men dog ikke i en nævneværdig forstand, som ville problematisere gaskontrakten med staten.⁶⁶ På trods af de førnævnte forsinkelser med Lindøværftet og Ålborg Værft, sigtede man mod at udføre den endelige installation (den såkaldte 'hook-up and commissioning') af produktions- og beboelsesplatforme mellem juni 1983 og juli 1984. Gassalgsaftalen af 1979 havde forpligtet DUC til at levere 55 mia. m³ til DONG over en 25årig periode med produktionsstart 1. oktober 1984. Den 23. oktober 1985 overførte DONG sin andel i aftalen til datterselskabet DANGAS, der to år efter begyndte forhandlinger med DUC om yderligere gas. I 1989 nåede man frem til en aftale om yderligere 38 mia. m³ i perioden 1989-2012.

Åbning med Thyra Dannebod

Da statsminister Poul Schlüter endelig kunne tænde for gashanen 1. oktober 1984, var der flere, som fangede den historiske parallel mellem Nordsøanlægget og dronning Thyra Dannebod. Foruden at have været gift med Gorm den Gamle, efter hvem det centrale GORM-felt var opkaldt, er Thyra – ifølge Saxo – bl.a. kendt for at have bygget forsvarsværket Dannevirke i Sydslesvig. Forsvarsværket skulle værne danerne mod truslen fra syd, og parallellen til arbejdet med at gøre sig uafhængig af olien fra syd var således nærliggende. *Aalborg Søndags Stiftstidende* berettede eksempelvis fra feltet:⁶⁷

Vi er på TYRA. Kimen til Danmarks ny energikilde, og med navn efter danernes første dronning rimelig, at det er den nuværende dronning Margrethe, der i morgen mandag tager imod i land og åbner for den hane, der skal sende gassen rundt til forbrugerne. (...) En national mærkedag er forestående. N-gas-dagen, da landet tog »århundredets skandale« i brug. Eller kom et skridt nærmere uafhængigheden af Mellemøstens olie-sheiker.

I sin egen åbningstale fremhævede Mc-Kinney Møller også den historiske parallel og sagde:⁶⁸

TYRA-feltet har fået navn efter Danmarks første kristelige dronning. Hendes var en tid, hvor nyt og gammelt mødtes – en tid hvor nye strømninger skulle tilpasses eksisterende forudsætninger. Det passer vist ganske godt til dagens verden og til netop dette gasprojekt. Her har været modgående strømme. Her har avanceret teknologi måttet tilpasses både menneskeskabte krav og naturens ofte ugunstige og strenge lov og vilkår – ikke mindst havets og undergrundens.

TYRA-anlæggene og feltets beskaffenhed

TYRA består af to produktionscentre, henholdsvis Øst og Vest. Der er tre kilometers afstand imellem TYRA Øst og TYRA Vest. Årsagen til spredningen findes i feltets geologiske beskaffenhed; kridtlaget (gasreservoir) er kun 35 meter tykt, men strækker sig til gengæld over ca. seks kilometer i øst-/vestlig retning og tre kilometer i nord-/sydlig retning. Reservoiret ligger i to kilometers dybde og ved hjælp af vandrette borer, kan brøndene række omtrent halvanden kilometer fra indvindingsplatformene. Til henholdsvis Øst og Vest er tilknyttet to indvindingsplatforme, der har plads til 12 produktionsbrønde. Hver af de tilsammen 36 brønde ville kunne producere 400.000 m³ naturgas pr. døgn, hvis produktionen kører på sit højeste. Foruden indvindingsplatformene er der til hvert center tilknyttet en behandlingsplatform, hvoraf TYRA Østs er langt den største.⁶⁹ Denne behandlingsplatform vejer mere end 20.000 tons, er forankret 38 meter ned i havet og rager 69 meter over havets overflade. Anlægget holdes oppe af store stålpæle, der er rammet ca. 70 meter ned i havbunden. Tilsammen udgøres TYRA-feltet af ni platforme; fem på Øst og fire på Vest. I alt vejer de 61.000 tons, og opbygningen har inddraget 20.000 forskellige personer der tilsammen har brugt over otte millioner arbejdstimer på at fuldføre projektet. DUC investerede over 10 milliarder i opbygningen.

Det gamle TYRA stod således dengang som Danmarks største anlægs- og industriprojekt.⁷⁰ I forhold til det infrastrukturelle og forsyningsikkerhedsmæssige aspekt er det vigtigste måske TYRA Østs stigerørplatform, TYRA Øst-E. Denne forvalter hele fem rørledningsforbindelser; gas fra TYRA Vest, kondensat fra TYRA Vest, gas og kondensat fra GORM og – vigtigst af alt – rørledningen, der fører gassen i land til behandlingsanlægget i Nybro, hvorfra gassen leveres videre til Energinet.dk. I de følgende to årtier blev naturgasproduktionen, med TYRA-feltet som udgangspunkt, udvidet betydeligt med en række satellitplatforme. Antallet af brønde blev sidenhen også udvidet til henholdsvis 36 brønde på TYRA Øst-komplekset og 36 på TYRA Vest. I 1993

igangsattes de to ubemandede platforme, VALDEMAR A og B, SVEND samt ROAR, der fulgte i 1996, og endelig i 2002 fulgte TYRA Sydøst. TYRA Sydøst ligger omtrent 10 km sydøst for TYRA-øst. Dette minikompleks udgøres af en STAR-brøndhovedplatform⁷¹ og en normal brøndhovedplatform. Tilsammen talte hele TYRA-feltet 111 brønde. TYRAs egen energiforsyning sikredes via selvproduceret naturgas og diesel, der blev leveret med skib. I perioden 1984-2014 (hvor Sydøsts sidste platform igangsattes) blev der produceret 338 mio. tønder olie og 125 mia. m³ gas. I 2015 målttes vanddybden til at være 39-41 meter, en afstand mellem platforme og havbund, der stadigvæk mindskedes på grund af produktionen. Denne udvikling skulle sidenhen være udslagsgivende for et stort genopbygningsprojekt.

Forbrugsbindingerne

Ovenstående har i høj grad kigget på stridigheder vedrørende udvinding og produktion af ressourcen frem til homogenitetsstadiet, der opnåedes med 1981-aftalen og TYRA-feltets opbygning. Et andet væsentligt perspektiv findes hos forbrugeren – for hvad gavner forsyningsikkerhed, hvis energien ikke bruges? Her blev politiske styringsmidler taget i brug for at sikre, at ressourcen faktisk blev udnyttet som ønsket. Det skete primært gennem Varmeforsyningsloven af 30. maj 1979, der havde til formål at ”fremme den mest samfundsøkonomiske anvendelse af energi til bygningernes opvarmning og forsyning med varmt vand samt at formindske energiforsyningens afhængighed af olie.”⁷² Mest markant var måske introduktionen af tilslutningspligten, der skulle sikre en høj tilslutningsgrad til distributionsnettet. Sammen med ledningsforbindelserne fra Nordsøen til fastlandet, blev tilslutningspligten anstødssten for en heftig debat. Svend Haugaard (RV) bemærkede, at det ”ikke [er] særligt rart at gribe ind i retten til selvbestemmelse”, men at omstændighederne fordrede et sådant indgreb.⁷³ Niels Mølgaard (DR) glædede sig generelt over naturgasprojektet, men måtte ”imidlertid sætte alvorlige spørgsmålstegn ved det rimelige i den tilslutningspligt”.⁷⁴ Mikael Waldorff (VS) mente, at pligten var udtryk for, at regeringen havde givet DUC så gode vilkår, at myndighederne og DONG ikke var i stand til at indføre gassen konkurrencedygtigt i Danmark.⁷⁵ Kommunisterne så velvilligt på tilslutningspligten, hvis bare der kunne ”tages sociale hensyn”, når ”man skal skifte fra olie-fyr til gasfyr.”⁷⁶ Kritikken var (igen) mest udtalt fra Fremskridtspartiet, der ofte omtalte pligten som en »tvangstilslutning«. Fremskridtspartiet agiterede imod en tvangsindføring af naturgassen, der i deres øjne de facto var ensbetydende med ”en nationalisering af energibranchen”.⁷⁷ Annelise Gotfredsen (KF) fandt ligeledes ”det moment af tvangstilslutning [...] meget ubehageligt”, som ville have stor betydning for den enkelte borger.⁷⁸ Jens Møller (KrF) erklærede sig også som modstander af ”af tvang over for mennesker overalt”, men kunne dog acceptere, at nye boligområder sagtens kunne pålægges en bestemt form for energi.⁷⁹ På lovforslagets tredje behandling påpegede Maisted atter Venstres holdningsskifte med et citat fra Karlskov Jensen (V), der i 1977 havde udtalt, at man med naturgasprojektet ”lægger op til en langt større samfundsmæssig styring og statslig indblanding”.⁸⁰ Citatet har formentligt affødt munterhed i salen, men Jensens efterfølgende replik til Maisted viser meget, hvad det var for en kurs, Venstre havde valgt i kølvandet på oliekrisen: ”Med hensyn til mine udtalelser tidligere gik de jo på et andet grundlag end det, der er til behandling i lovforslaget i dag, og som jeg mener er et ganske andet grundlag.”⁸¹ Bølgerne i Folketingssalen gik altså højt, men lovforslaget vedtoges med 120 stemmer mod 34 (3 stemte hverken for eller imod). Senere fulgte forblivelsespligten, der forskrev, at en ejendom, som allerede var tilsluttet det kollektive varmforsyningsanlæg i området, skulle forblive tilsluttet dertil. Tilslutnings- og forblivelsespligten blev sidenhen udfordret af Lars Christian Lilleholt (V) med forslaget om at ophæve nye tilslutnings- og forblivelsespligter med henblik på netop at ”sikre et friere valg for forbrugerne” i november

2018.⁸² Den kommunale adgang til at pålægge nye forbrugerbindingerne blev ophævet en måned senere.

Liberalisering som garant for forsyningssikkerhed

En forandring i tilgangen til ressourcerne havde været længere tid undervejs i en europæisk sammenhæng. Siden 1980'erne havde der nemlig på unionsplan været diskussioner om, hvordan energien kunne liberaliseres med henblik på at udnytte den maksimalt blandt medlemslande. Det viste sig gang på gang at være umuligt at trumfe de nationale særinteresser.⁸³ Unionen blandede sig hermed i nationernes indre anliggender, hvor særligt produktionslande – som Danmark – havde investeret milliarder af offentlige midler i energivirksomheden med henblik på at opnå særrettigheder og forsyningssikkerhed. Med vedtagelsen af *Det indre marked* i 1987 banedes dog vejen for, at en fælles energipolitik eller -strategi på sigt kunne udvikles. Ideen var at en øget indre konkurrence skulle effektivisere produktionen til gode for forbrugerne. Et *indre energimarked* formaliseredes med en række direktiver gennem 1990'erne og 2000'erne. I formålsparagraffen fra 2009-direktivet hedder det, at Unionen søger at ”fremme handelen over grænserne, så der derved kan opnås effektiviseringsgevinster, konkurrencedygtige priser og højere servicestandarder, og at bidrage til øget forsyningssikkerhed og bæredygtighed.”⁸⁴ Liberaliseringen af gassen omkalfatrede DONG, der mistede sit statsgaranterede monopol, i retningen af at blive diversificeret globalt energiselskab mere end et nationalt (primært) gasselskab. I 2004 nåedes et bredt forlig om salg af aktier i DONG A/S. På daværende tidspunkt understregede forligspartnerne (Venstre, Konservative, Socialdemokraterne, Dansk Folkeparti, Socialistisk Folkeparti og Det Radikale Venstre), at gasinfrastrukturen skulle forblive på danske øvrigheders hænder af hensyn til forsyningssikkerheden: ”Naturgasnettet og naturgaslagre – skal forblive i offentlig eje (...) I tilfælde af at aktiemajoriteten afhændes, skal staten først tilkøbe naturgasnettet og naturgaslagrene.”⁸⁵ I 2006 samledes DONG med Elsam, Energi E2, Nesa, Københavns Energi og Frederiksberg Forsyning i Danmarks største energiselskab med navnet DONG Energy A/S. Da aftalen om børsnotering blev en realitet i 2015 understregede finansminister Claus Hjort Frederiksen (V), ”at forbrugerne kan sove trygt om natten: En børsnotering af DONG Energy rokker ikke ved leverancerne af hverken el, gas eller olie.”⁸⁶ I aftalepapiret fra september 2015 fremhævedes liberaliseringens konsekvens (og mulighed) for DONG Energy: ”En børsnotering skal bidrage til, at selskabet kan udvikle sig yderligere som et grønt energiselskab og påtage sig de nødvendige forpligtelser i udlandet”, men forsyningssikkerheden var stadigvæk afgørende: ”Det er centralt, at de samfundsmæssige hensyn knyttet til DONG Energys naturgasinfrastruktur og olierør sikres (...) Disse hensyn ønsker staten at sikre ved, at naturgasinfrastrukturen og olierøret ejet af DONG Energy søges frasolgt til det 100 pct. statsejede Energinet.dk.”⁸⁷ I 2016 børsnoteredes selskabet og året efter skiftede det navn til Ørsted A/S og fokusere i dag primært på vindenergi og biomasse. I skrivende stund er dele af infrastrukturen endnu ikke solgt til Energinet.dk. Ørsted står således stadigvæk for rørføringen fra Nordsøen og gasbehandlingsanlægget Nybro på vestkysten.⁸⁸ Unionens liberalisering af naturgassen er et interessant eksempel på, hvilke vidtrækkende konsekvenser det kan få for produktion og forsyning, når et monopol udfordres. Gassen var ikke længere et nationalt anliggende, men et unionsanliggende – om end den bagvedliggende tanke var, at den øgede konkurrence skulle styrke forsyningssikkerheden.

National forsyningsikkerhed genbesøgt

Danskerne havde, som nettoeksportører af naturgas gennem en årrække, været forskånet for forsyningsikkerhedsdiskussionen, men i den Europæiske Union havde problematikken været på tale siden årtusindeskiftet. Den 29. november 2000 fremlagde Kommissionen sin *Grønbog – På vej mod en europæisk strategi for energiforsyningsikkerhed*. Grønbogen var et resultat af en stigende oliepris samt erkendelsen af ”EU’s strukturelle sårbarhed med hensyn til energiforsyningen, som skyldes den stigende europæiske afhængighed af importeret energi”.⁸⁹ Kommissionen konstaterede, at EU importerede 50 % af sin energi, men at der var udsigt til at 70 % skulle dækkes ved import i 2020, hvis ikke at der blev grebet ind.⁹⁰ Om Ruslands rolle bemærkedes i øvrigt, at ”Sovjetunionen og senere Rusland på trods af forskellige vanskeligheder altid har opfyldt sine leveringsforpligtigelser over for EU.”⁹¹ I forhold til mange andre tvivlsomme leverandører (de arabiske, jf. erfaringerne fra 1970’erne) mente EU, at en ”langsigtet strategi baseret på et partnerskab med Rusland kunne være et skridt i retning af en bedre forsyningsikkerhed.”⁹² Og i de kommende år oplevedes da også en sammenknytning af forholdet mellem de europæiske lande og Rusland – og argumentet for denne orientering mod øst var netop forsyningsikkerhed. Den tilgang tog man til efterretning i DONG Energy, da energivirksomheden 16. juni 2006 indgik en gaskøbsaftale med russiske Gazprom på en milliard m³ gas om året i 20 år med produktionsstart i 2011. Året efter skulle DONG Energy ligeledes levere 600 millioner m³ den modsatte vej til Gazproms datterselskab.⁹³ Gazproms leverancer til det danske firma blev en realitet med åbningen af den 1224 kilometer lange Nord Stream, der løber fra Vyborg i det nordvestlige Rusland til Lubmin i Tyskland. Om aftalen fremhævede DONG Energys kommunikationschef Ulrik Frøhlke, at det var et bevidst strategisk ryk i styrkelsen af dansk forsyningsikkerhed. DONG Energy spredte sin energiforsyning ud over fire såkaldte søjler: egen produktion fra TYRA og Norge, Gazprom-aftalen, aftaler med Nordvesteuropæiske energiselskaber og flydende naturgas.⁹⁴ Forsyningsikkerhed nærmede sig således i højere grad en liberalisering og diversificering af energiproducenterne.

#Tyrexit eller Reaktualisering af en kendt ressource

I 2016 nåede de globale oliepriser et nyt lavpunkt, man ikke havde oplevet i over et årti. Fra at have kostet \$109.45 pr. tønde olie i 2012, var prisen i 2016 på blot \$40.76 – altså langt over en halvering. En sådan prisudvikling sætter unægtelig sit præg på en olievirksomhed, og Mærsk Olie måtte dog også rapportere om et milliardunderskud i 2014 og 2015.⁹⁵ Til Mærskes årsmagasin udtalte Jakob Thomasen, direktør for Mærskes olieselskab, at ”Den lavere oliepris betyder, at vi arbejder på at reducere virksomhedens omkostninger”.⁹⁶ Det betød med andre ord, at virksomheden måtte gennemtrawle sin portefølje for at finde mulige besparelser. Ydermere var konglomeratet A.P. Møller-Mærsk i færd med at overveje om, hvorvidt man helt skulle udskille olie- og gasarbejdet og i stedet fokusere på det, der siden dampskibsselskabets oprettelse i 1912 havde været virksomhedens kerneydelse: shipping. Samtidig med prisudviklingen på oliemarkedet begyndte TYRA-feltets alder også at vise sig. Platformene var sunket siden produktionsstart i 1984, og nu var man fra Mærskes side begyndt at frygte, at de kom så tæt på havoverfladen, at det ville udgøre en reel sikkerhedstrussel. Man havde fra Mærskes side været opmærksom på problematikken siden 1999, og man iværksatte derfor en udviklingsplan med henblik på at forstærke platformene i begyndelsen af 2000’erne. En sikring af TYRA ville midlertidigt kræve en reel genopbygning af feltets platforme, hvilket ville kræve en tocifret milliardinvestering, der virkede urealistisk under de daværende markedsforhold. Martin Rune Pedersen, daværende direktør for Maersk Oil Denmark, informerede *Berlingske Business* om, at produktionen ville ophøre første oktober 2018, hvis ikke en

aftale kunne nås med regeringen, som skulle kunne sikre en rentabel genopbygning af TYRA. Daværende energi-, forsynings- og klimaminister Lars Chr. Lilleholt (V) forsikrede i december 2016 om, at regeringen forhandlede med Mærsk med henblik på at en løsning, da man betragtede TYRA-feltet som essentielt. Finansminister Kristian Jensen (V) istemte og understregede, at ”Vi er fuldt ud klar over Tyra-feltets betydning ikke bare for Vestjylland og Esbjergområdet, men for hele Danmarks økonomiske udvikling, og det er sådan set derfor, vi forhandler.”⁹⁷

Det var dog ikke alle, der mente at TYRA-feltet retfærdiggjorde særbehandling fra regeringen. Under hashtagget #Tyrexit (inspireret af Brexit) kunne man eksempelvis læse, at omstændighederne var en oplagt mulighed for at udfase fossile brændsler. Inspireret af samtidens fokus på klimaet, i kølvandet på Parisaftalen i 2015, skrev forfatteren, at ”[t]iden er moden til modige og tydelige planer, og bevidste skridt til udfasning af olie- og gasproduktionen kan sende et stærkt signal internationalt.”⁹⁸ Enhedslistens skatteordfører Rune Lund kommenterede ligeledes i netavisen *Altinget*, at Mærsk brugte ”revolverpolitik”, når de truede med at lukke feltet, hvis ikke ”Folketinget diskere op med flere skatterabatter”.⁹⁹ Den 30. november 2017 kunne Energistyrelsen i en pressemeddelelse dog berette om, at der var opnået enighed mellem DUC og myndighederne om en aftale om TYRA-feltets fremtid – og at DUC efter denne enighed havde truffet investeringsbeslutningen om den fuldstændige genopbygning af anlæggene på feltet. Meldingen glædede daværende energi-, forsynings- og klimaminister Lars Chr. Lilleholt (V), der udtalte at:¹⁰⁰

Vi kan være stolte af den danske olie- og gasproduktion i Nordsøen. Med en genopbygning af TYRA-anlæggene bliver det muligt fortsat at få gavn af det store potentiale, der stadig er i undergrunden under den danske del af Nordsøen. Regeringen ser Nordsøen som et aktiv, der skal udvikles (...) Det er i Danmarks interesse at fortsætte olie- og gasproduktionen i Nordsøen, så vi opretholder vores forsyningssikkerhed og uafhængighed af energi fra ustabile egne af verden.

Investeringsbeslutningen blev truffet på baggrund af aftalen mellem regeringen, Socialdemokratiet, Dansk Folkeparti, Det Radikale Venstre og SF, hvis væsentligste indhold var en skattelempe af kulbrinteaktiviteten på Nordsøen i perioden 2017-2025. Lempelsen skulle muliggøre ”en fuld genopbygning af TYRA-feltets anlæg”.¹⁰¹ Den af Energistyrelsen godkendte genopbygningsplan indbefattede: 1) genopbygning af fire brøndhoved- og to stigrørsplatforme, 2) omlægning af enkelte rørledninger til og fra TYRA Vest og Øst, 3) etablering af en ny behandlings- og en ny beboelsesplatform ved TYRA Øst og 4) fjernelsen af beboelses- og behandlingsplatforme, to gasafbrændingsplatforme og to bromoduler med tilhørende konstruktioner og rørledninger. Oprindeligt skulle genopbygningen forløbe fra ultimo 2019 til primo 2022 – fra dekommissionering til genstart af produktion. Projektet var budgetteret til 20 mia.kr.¹⁰²

Kulbrinter som et geopolitisk våben igen

Som det havde været tilfældet med importen af den arabiske olie i 1970'erne, blev europæerne i stigende grad opmærksomme på, at gasimporten kom fra et land, hvortil de politiske forhold ofte var anstrengte. Den gasstruktur, der var opbygget i EU i kølvandet på liberaliseringen, havde tre hovedleverandører: Norge, Rusland og Algeriet. Det placerede størstedelen af unionens gasproduktion udenfor dets grænser – og dermed blev gassen i stigende grad til et geopolitisk emne. Rusland skulle i de følgende årtier vise sig villig til at bruge energien som et udenrigspolitisk magtmiddel. Chefen for den russiske efterretningstjeneste Jevgenij Primakov havde ytret det så tidligt som i 1994, at energiexporten var Ruslands udenrigspolitiske redskab. Primakovs udtalelser om energiens rolle havde man taget notits af i de europæiske østlande, men advarslen nåede aldrig (eller blev i hvert fald ikke taget alvorlig) i unionens centrum.¹⁰³ Det ændredes i de to følgende

årtier og i 2014 meddelte EU-kommissionen således til Parlamentet og Rådet, at afhængigheden af russisk gas repræsenterede den allerstørste trussel for europæisk energisikkerhed.¹⁰⁴ Præcedens for den trusselsvurdering var allerede blevet sat i 2005-2006, 2007-2008 og 2009, hvor Rusland og Ukraine var havnet i gaskonflikter; hanen var sågar blevet lukket. Lukningen af gassen fik betydning for flere europæiske lande, herunder Italien, Tyskland og Frankrig, men i særdeleshed de mange nye østeuropæiske medlemslande. I 2017 affødte det EU-forordningen 'om foranstaltninger til opretholdelse af gasforsyningssikkerheden', hvor konklusionen efter de russiske afbrydelser lød, at "tilgange, der udelukkende har et nationalt sigte, ikke er særlig effektive i tilfælde af en alvorlig afbrydelse".¹⁰⁵ Med afsæt i forordningen implementeredes 'Den danske forsyningssikkerhedsmodel' med kriseniveauerne: 1) Early Warning, 2) Alert og 3) Emergency. Alt efter situationens beskaffenhed, har Energinet.dk mulighed for at understøtte markedet ved at anvende ikke-markedsbaserede værktøjer" for at opretholde forsyningssikkerheden.¹⁰⁶

Gaskonflikterne mellem Rusland og Ukraine risikerer i skrivende stund at blive forsimplet. Flere af dem opstod som følge af uenigheder om især gaspriser, transportafgifter og forsinkede betalinger. Rollen som transitland for den russiske energiexport til EU satte nemlig Ukraine i en stærk forhandlingsmæssig position. Konflikterne handlede altså dels om relationerne mellem Gazprom og ukrainske Naftohaz; russisk-ukrainske forhold, mere end om vest mod øst; et forhold der kun forstærkedes ved etableringen af gasrørledningen Nord Stream, hvis væsentligste styrke – set med russiske øjne – var, at den løb udenom Ukraine. Derfor kunne DONG Energy da også med god ro i sindet i 2011 konstatere, at over "de sidste 30 år som eksportør, har Gazprom været en velkendt og troværdig gasleverandør."¹⁰⁷ Indtil 2006 havde DONG baseret sin portefølje på DUCs produktion, men nu kunne virksomheden *diversificere* med Gazprom-aftalen for at styrke forsyningssikkerheden. I 2011 kunne DONG således vise en gasproduktionssammensætning som følgende: DUC 48 %, egen produktion 26 % og resten på forskellige langtidskontrakter – herunder med Gazprom.

Selvom Nord Stream-projekterne i høj grad blev tolket positivt ind i forsyningssikkerhedsdiskussion (man sikrede dermed en ekstra, stærk kilde til Fællesskabet), så var der kritiske røster, særligt ifm. anlæggelsen af Nord Stream 2. Slovakiet, Ungarn, Ukraine, Polen, Rumænien, Estland, Letland og Litauen advarede imod, at man ikke forøgede sine kilder, men at man med de store russiske leverancer derimod kom til at koncentrere energiens ophav. Det blev særligt aktuelt med debatten om anlæggelsen af Nord Stream 2 i midten af 2010'erne. Østlande, såsom Slovakiet og Ukraine frygtede for konsekvensen ved faldende transitindtægter, men væsentligt var også frygten for det øgede russiske politisk pres, hvis de kunne eksportere gassen udenom. Sagen var kompliceret for Unionens beslutningstagere. Et stadig stigende behov for mere energi, sammenholdt med særligt tyske ambitioner om at udfase den fossile energiproduktion, fik den russiske energi, der var både billig og stabil til at virke tillokkende. Ovenikøbet spidsede Nord Stream 2-projektet til i en tid, hvor konfliktniveauet internt i NATO – i særdeleshed mellem Tyskland og USA – var højt. Den amerikanske præsident Donald Trump var lodret imod rørledningen, hvilket både skyldtes en frygt for at den ville medføre en begrænset amerikansk eksport af flydende naturgas (LNG) til Europa, men altså også at den i en eventuel krisesituation kunne bruges som afpresningsmiddel fra russisk side.

Herhjemme anbefalede Dansk Institut for Internationale Studier (DIIS), at danskerne godkendte rørledningen – der skulle løbe på bunden af Østersøen, bl.a. i dansk søterritorie. "Danmark har den naturgas, vi skal bruge" understregede DIIS med henvisning til TYRA-feltet, men påpegede at rørledningen var en central brik i den geopolitiske positionering mellem USA, Rusland og vores vigtigste EU-partner Tyskland. Frygten for at Rusland ville bruge rørledningen sikkerhedspolitisk affejedes med, at det europæisk gasnet nu var sådan indrettet, at gassen kunne dirigeres østpå – eksempelvis til Ukraine – hvis Rusland blokerede for dem. I tillæg dertil fastsloges

det, at der mellem Rusland og Tyskland var et gensidigt afhængighedsforhold, hvor førstnævnte var afhængige af gasindtægter og sidstnævnte af gassen. ”Argumentet om russisk afpresning holder derfor ikke.”¹⁰⁸ I 2020 gav Energistyrelsen tilladelsen til at ledningen kunne tages i brug, når den var opført. Amerikanerne havde allerede fulgt op med en række sanktioner rettet mod firmaer, der arbejdede på gasledningen.¹⁰⁹ Den ukrainske præsident Volodymyr Zelenskyj beklagede den europæiske blåstempling og forsikrede, at ”This is not only a matter of energy security, it is a geopolitical issue.”¹¹⁰ De amerikanske sanktioner blev ophævet under den efterfølgende præsident Joe Biden i juli 2021 efter dialog med Tyskland. Forsyningssikkerhedsbegrebet havde forskudt sig fra et fokus på hånd i hanke med egenproduktionen til et fokus på at forhøje antallet af forsyningskilder – dertil fokuset på et stadigt stigende europæisk energibehov. Dette behov var i høj grad afledt af et andet aspekt, der nu for alvor gjorde sig gældende i forsyningsikkerhedsbegrebet, nemlig klimaspørgsmålet.

Begyndende klimadiskussion

Klimadiskussionen trækker tråde tilbage til tidligere årtiers miljødiskussioner, men en egentlig begyndelse, der fører frem til, at klimaet bliver en væsentlig faktor i forhold til ressourcespørgsmålet, findes i forvaltningen fra 1990 og frem. Særligt Energiministeriets såkaldte forudsætningskrivelser bag godkendelse af projektforslag blev prototypen på dette. Forudsætningskrivelserne var retningslinjer til kommunerne om varmeplanlægning og havde hjemmel i varmforsyningsloven. I disse forudsætningskrivelser anes konturerne af en kommende energiplanlægning, hvor klimahensyn spiller en stadig større rolle. Det kan illustreres med 2005-skrivelsen, hvor kul blev dømt ude, da kommunalbestyrelserne ikke længere måtte godtage den traditionelle brændsel (og produkter, der kan anvendes som fødevarer) til kollektive varmforsyningsanlæg.¹¹¹ På unionsplan begyndte klimadagsordenen også at presse sig på, hvilket blandt andet kan læses ud af miljødirektiverne, hvoraf det første kom 1985. I 2011 samledes fire hidtidige direktiver til ét: direktiv 2011/92/EU om vurdering af visse offentlige og private projekters indvirkning på miljøet. Baggrunden for direktiverne var netop en betragtning om at ”indvirkningerne på miljøet bør tages i betragtning på et så tidligt stadium som muligt i alle tekniske planlægnings- og beslutningsprocesser.”¹¹² En sådan Miljøkonsekvensvurdering blev udført på TYRA i 2015 med henblik på fremtidig genopbygning, udvikling og styrkelse af feltet. Konklusionen lød at nok ville der være påvirkninger på miljøet i klassen ”mindre negative eller moderat negative.” Omvendt var fordelene langt højere:¹¹³

Hvis Maersk Oil ikke opretholder en produktion ved TYRA-projektet i Nordsøen, kan TYRA-projektet ikke bidrage til den danske økonomi eller den danske forsyningsikkerhed. Virkningen vurderes at være af middel intensitet, af lokalt eller nationalt omfang og af mellemlang varighed. Den overordnede virkning på afhængigheden af aktiviteter ved TYRA-projektet vurderes at være af positiv betydning.

Men klimaet var ikke det eneste, de danske og europæiske beslutningstagere skulle tage højde for, når de diskuterede energiforsyning. Den geopolitiske situation, som nævnt ovenfor, var også begyndt at spidse til. Særligt i kølvandet på Ruslands annektering af Krimhalvøen i 2014 og det anspændte forhold til Ukraine.

Klima og geopolitik tørner sammen

”Hvordan vil ministeren så sørge for, at Danmark bliver et foregangsland i Rusland og i Mellemøsten?” Således buldrede Ole Birk Olesen (LA) mod klima-, energi-, og forsyningsministeren Dan Jørgensen (S) samt forligskredsen bag aftalen om et stop for efterforskning og indvinding af kulbrinter efter 2050 28. oktober 2021. Klimadagsordenen var blevet den dominerende, men spørgsmålet om forsyningsikkerhed var stadig yderst præsent. Morten Messerschmidt (DF) opsummerede den velkendte udfordring vedrørende overgangen fra fossil til vedvarende energikilder:¹¹⁴

Så er der hele spørgsmålet om, hvordan vi kompenserer for de forskydninger, der jo sker i samfundet som følge af, at vi ikke bare i Danmark, men jo i hele Europa, i store dele af den vestlige verden, går mere og mere over til alternative energiforsyninger. Og når jeg taler om forskydninger, mener jeg selvfølgelig det problem, der er i, at man ikke har stabile forsyningskilder længere, eller man vil i hvert fald gradvis afvikle dem, som vi kender dem, kulkraftværker, atomkraftværker og andre, der jo har brilleret ved at sikre lave og stabile energipriser. Det er klart, at når man går mere og mere over til at have energikilder, der er afhængig af naturens luner, om solen skinner, om vinden blæser, skaber det nogle helt nye problemer.

Og Ole Birk Olesen fastholdt den grønne omstillings temporale udfordring. Olie og gas skal formentligt stadigvæk bruges i Danmark efter 2050, hvortil Olesen opponerede, at ”aftalens grundlag er jo det rene gak, nemlig at den olie, vi forbruger i Danmark efter 2050, partout ved lov skal produceres i Mellemøsten eller i Rusland og ikke i Danmark selv.”¹¹⁵ Forligskredsen refererede til Klimarådets ord om, at signalværdien i aftalen ville være markant – og at det derfor også ville påvirke de lande, som efter 2050 skal producere vores fossile energi. ”Jeg er da sikker på, at Putin og lederne i de mellemøstlige lande tager imod signalet fra Danmark” replicerede Olesen sarkastisk. Fra den anden side af det politiske spektrum klagedes omvendt over manglende radikalitet i aftalens indhold. Særligt havde investeringen i genopbygningen af TYRA-feltet vakt irritation hos venstrefløjspartierne, såsom Alternativet hvorfra Torsten Gejl bemærkede, at man med Nordsøaftalen havde ”støttet produktionen i Nordsøen, f.eks. i Tyráfeltet”, frem til 2050. ”Det var ikke nødvendigt”.¹¹⁶ Det var diskussioner som ovenstående, der prægede beslutningstagerne omkring Nordsødebatte; spændingsfeltet mellem de grønne intentioner og afvejningen mellem udbud og efterspørgsel på energi. Her syntes devisen at være – som også Olesen ovenfor alluderer til – at så længe vi ikke kan undvære fossile brændsler, er det bedre, at vi selv producerer dem. Faktisk er det bedre, at vi producerer og eksporterer dem – selv efter at vi har skiftet fuldstændig til vedvarende energi. Denne tanke kan spores længere tilbage i den danske energipolitiske debat. Her eksemplificeret ved den radikale klima-, energi-, og bygningsminister Rasmus Helveg Petersen i 2014 vedrørende diskussioner om de nationale klimamålsætninger:¹¹⁷

Vi har en målsætning om selv at komme væk fra fossil energi i Danmark og håber meget, at vi kan få så mange af Folketingets partier som muligt med, da vi tror, at det samlet vil gøre omstillingen billigere. Deri har vi ikke forholdt os til, hvordan vi vil fortsætte vores egen kulbrinteudvinding. Og der er i princippet ikke noget til hinder for, at vi, efter at vi selv er holdt op med at bruge olie og gas, kunne hive det sidste af det, vi har i Nordsøen, op. De to ting er ikke nødvendigvis forbundne kar. Vi forpligter os til selv at reducere vores forbrug, ikke til at stoppe eksporten af kulbrinte.

4. december 2020 vedtog regeringen sammen med Venstre, det Radikale Venstre, Dansk Folkeparti og Konservative aftalen for Nordsøens fremtid, hvor der blev sat en definitiv stopper for indvindingen af olie og gas i 2050, samt aflysningen af den 8. udbudsrunde. På sin vis var aftalen udtryk for, at nok ønskede en stor del af det politiske spektrum at *afaktualisere* ressourcen (de

fossile brændsler), men alligevel først tre årtier efter, at aftalen blev indgået. Den sene afslutning på olie- og gasindvindingen skyldtes, at den vedvarende energi endnu ikke var skalerbart og kommercielt nok til at erstatte den fossile. Dertil kom formentligt også Nordsøaftalen og investeringen i TYRA-projektets genopbygning. Vurderingen lød at der stadigvæk var 22 mia. m³ gas og 7 mio. m³ olie at hente fra TYRA og TYRA Sydøst. Genbygningsprojektet er en fællesinvestering mellem DUC-partnerne TotalEnergies, Noreco og Nordsøfonden. Projektet, der lige nu er i gang, løber op i estimerede 21 mia.kr. og blot selve tilslutnings- og idriftsættelsesarbejdet involverer 1,3 mio. arbejdstimer. Modsat det oprindelige TYRA, er det nye et globalt produceret projekt. Beboelsesplatformene konstrueres i Italien, produktionsplatformene i Singapore og den nye procesplatform fra Indonesien.

Konklusion

Betragtet som en naturretlig ressource blev naturgassen et afgørende stridsmål i 1970'erne og 1980'erne, da forsyningssikkerhedsbegrebet for alvor blev stadfæstet. Egentligt var det et overflødig biprodukt fra en anden naturretlig ressource – olien – der i sig selv heller ikke gjorde et stort væsen af sig selv i slutningen af 1950'erne og begyndelsen af 1960'erne. Som en ressource blev den danske Nordsøolie monopoliseret i en tid, hvor hverken stat eller globale olieentreprenører viste stor interesse for den. Jf. den i indledningen beskrevne udviklingstendens blev naturgassen et stridspunkt i takt med, at særligt staten fik en skærpet opmærksomhed på olien som en naturretlig ressource. Konfliktstadiet, der i høj grad kulminerede med Danmarks første energiminister, centreredes omkring en genforhandling af de retslige omstændigheder, der havde bestemt eneretsbevillingen i 1962. Bevirket af samtidens energikriser, blev ressourcen afgørende som et alternativ til afhængigheden af olieimporten fra de arabiske lande. Det storstilede naturgasprojekt, der tog sit afsæt i 1980'erne, handler derfor også om det konfliktstadium, der oprinder i kølvandet på en ressources monopolisering. Men det var ikke kun specifikt retten til at indvinde ressourcen, der blev kæmpet om. Infrastruktur, afsætning og forbrugsbindinger var blot nogle af de arenaer, hvor kampen om ressourcen spredte sig til. Myndighederne har løbende på forskellig vis forsøgt at genforhandle det oprindelige monopol med arealtilbagelevering, skærpede tidsfrister for kommerciel udnyttelse af felter, købsaftaler og en aktiv statsdeltagelse. Sidstnævnte blev realiseret i 2005, da Nordsøfonden og -Enheden blev oprettet ved lov. Dermed fik staten sit olie- og gasselskab, der fra 9. juli 2012 blev partner i DUC med 20 %. Tiden efter 1970'erne prægedes af en stigende liberalisering af ressourcen, og et forsyningssikkerhedsbegreb i forandring. En forskydning fra egenproduktion til en diversificering af kilderne gjorde det eksempelvis legitimt, at DONG Energy satsede på en gaskøbsaftale med russiske Gazprom. Klimaspørgsmålet begyndte også at trænge sig ind på forsyningssikkerhedsbegrebet, hvilket i stigende grad medførte en *afaktualisering* af naturgassen som ressource. Set fra et dansk perspektiv, står naturgassen som et uomgængeligt omdrejningspunkt i energihistorien. Fra først at have været et udskældt, opblæst centrum-venstreprojekt til at blive hjørnestenene i forsyningssikkerheden, som omkalfatrede landets energiforsyning. På trods af de seneste års stigende fokus på klimaspørgsmålet valgte de danske myndigheder at investere i en genopbygning af TYRA-feltet, der var sunket som følge af de mange års produktion. I skrivende stund raser krigen i Ukraine, og naturgassen som ressource er atter blevet højaktuel. TYRA skal efter planen producere naturgas igen fra slutningen af 2023 frem til 2050. Derefter skulle ressourcen definitivt være uaktuel. I sommeren 2022 stemplede EU-kommissionen dog naturgas og atomkraft som værende legitime ”overgangsbrændsler”, hvilket formentligt betyder, at gassen på den ene eller anden måde kommer til at være et omdrejningspunkt for de kommende års diskussioner om energi, forsyningssikkerhed og klimadagsordenen.

Perspektivering

Ovenstående har forsøgt at kaste et nyt lys energiforsyningshistorien ved at tage afsæt i naturgassen som en naturretlig ressource, der gennemgår en række udviklingstrin fra monopol til homogenitet. Det har været et indledende spadestik, der illustrerer alternative måder at beskue emnet på. Flere af afsnittene bærer således præg af at være netop indledende manøvrer, som fortjener yderligere forskning, herunder arkivstudier. Et par forslag hertil: Myndighedsperspektivet kan belyses med undersøgelser i arkivalier fra Handelsministeriet og Energiministeriet. Dertil kommer et egentligt studium af udviklingen i Det Enerkipolitiske Udvalg. Fra producentens perspektiv kunne der stilles skarpt på DUCs centrale organ Operating Committee (OPCOM), hvori strategien for Nordsøen er blevet lagt siden 1960'erne. I forhold til tredjeparten kunne fokus også være ikke blot på dem, der må vige pladsen ude på søen, men hvordan det i det hele taget påvirker baglandet. Esbjerg bys transformation fra 1980'erne-2000'erne fra at have været Nordens største fiskeriby til at være offshorebasehavnen.¹¹⁸ Her fik aktualiseringen af naturgassen måske den mest direkte betydning for udviklingen af havnens industri. Virksomheder som Esbjerg Oilfield Service (EOS), Esbjerg Vagtskibsselskab (ESVAGT) og en hær af underleverandører levede kronede dage på, at forsyningssikkerheden og gassen var i fokus fra 1980'erne og frem. Særligt førstnævnte fik sin helt store debut med konstruktionen af dele af GORM-feltet. Dernæst sikredes den store opgave med hook-up arbejdet på TYRA øst og vest.¹¹⁹ Afslutningsvis er der naturligvis det regionale og internationale komparativ, hvoraf ovenstående analyse kun har strejft overfladen. En identificering af den fælleseuropæiske idé om forsyningssikkerhed – og dens konkurrencebaserede grundlag – kunne være et interessant spor at følge fra 1970'erne og frem. Selvfølgelig er der også spændingsfeltet mellem det statslige og private; hvem sikrer forsyningssikkerheden bedst? Et skarpt fokus på den offentlige opinion kunne også være interessant. Aflysningen af den 8. udbudsrunde indikerer et udbredt ønske blandt den danske befolkning om at få afviklet Nordsøens jagt på kulbrinter. Men hvad med tidsforskydningen i det ønske? Hvordan vægtes forsyningssikkerheden overfor de grønne intentioner i overgangsårerne? Vedvarende energi skal stadigvæk skaleres og kommerialiseres og der går årtier inden, at den grønne energi kan dække et europæisk energibehov. I den overgangsfase er vi afhængige af tredjepartsproducenter. Den verserende konflikt i Østeuropa har i hvert fald i visse henseender kastet os tilbage i armene på dem, som vi indledningsvist flygtede fra.¹²⁰

Utrykte kilder

FISKERI OG SØFARTSMUSEETS ARKIV (FSA)

Mærsk Olie og Gas

DANBOR

Dansk Boreselskab

Esbjerg Fiskeriforening

Litteratur

Bogason, Peter: *Stat, forvaltning og samfund efter 1950*. København, 2000.

Byskov, Søren: "Esbjergfiskeriets storhed og fald – og offshorebranchens fremkomst", i Nevers, Jeppe og Anders Ravn Sørensen (red.), *Søfartshistorier – Danmarkshistorien til søs*. København, 2020, s. 248-268.

- Davis, Jerome D.: *Danmark og Nordsøen – Olie og Naturgas*. København, 1980.
- Hahn-Pedersen, Morten: *Mærsk Olie og Gas – Fra danske til internationale operationer*. København, 2016.
- Kemp, Alex: *The Official History of North Sea Oil and Gas*. I, II. New York, 2012.
- Kommunernes Landsforening: *Naturgasdistribution i Danmark – en forundersøgelse*. København, 1977.
- Miljøministeriet: *Råstofindvinding og fiskeri*. København, 1980.
- Rüdiger, Mogens: *Dong og energien*. Århus, 1998.
- Rüdiger, Mogens: "The Danish Oil and Natural Gas Company, 1972-2000", i Beltran, Alain (red.), *A comparative history of National Oil Companies*, 2010, s. 265-279.
- Rüdiger, Mogens: *Energi og regulering – Enerkipolitisk regulering og DONG A/S 1972-2004*. København, 2007.
- Sampson, Anthony: *De syv søstre – De store olieselskaber og den verden de skabte*. København, 1975.
- Surwillo, Izabela: *Energy Security Logics in Europe*. London, 2019.
- Vognsen, Frederik Lynge: "Ejendomsret, demokrati og retten til 'at tage'", *Temp*, årg. 11 (nr. 22), 2021, s. 204-207.

Noter

¹ <https://ens.dk/sites/ens.dk/files/Statistik/energistatistik2020.pdf> s. 5.

² Energinet: *Redegørelse for gasforsyningsikkerhed* (2019), s. 4.

³ Det første niveau i forsyningsikkerhedsmodellen, der varsler krise: 1) Early Warning, 2) Alert og 3) Emergency.

⁴ Energinet (2019), s. 15.

⁵ "Hvem kan erstatte Putin? Ingen nemme løsninger på Europas gasudfordringer", *Berlingske Business*, 22.2.2022, 2. sektion, s. 8-9.

⁶ FT, 1.2.2022, journal nr.: 2022-443.

⁷ Her specifikt den del af sektoren, der beskæftiger sig med at efterforske, udvinde og distribuere hydrocarboner fra den danske undergrund væk fra kysten.

⁸ Hahn-Pedersen: *Mærsk Olie og Gas*, s. 145.

⁹ Interview med Peter Helmer Steen (24.8.2021).

¹⁰ Forsimplet i debatindlægget: Vognsen, 2021.

¹¹ D.D.P.A.: *Leksikon*, s. 104.

¹² <https://www.retsinformation.dk/eli/ta/1963/372> (22.5.2022)

¹³ Hahn-Pedersen: *Mærsk Olie og Gas*, s. 58.

¹⁴ <https://logir.fo/Lov/181-af-08-05-1950-om-efterforskning-og-indvinding-af-rastoffer-i-kongeriget-Danmarks-undergrund> (28.8.2022)

¹⁵ I 1959 havde Deutsche Erdöl Aktiengesellschaft henvendt sig vedrørende mulige forsøgsboringer i Sønderjylland.

¹⁶ Hahn-Pedersen: *Mærsk Olie og Gas*, s. 30.

¹⁷ *Ibid.*, s. 37.

¹⁸ *Ibid.*, s. 43.

¹⁹ <https://www.ft.dk/samling/20151/almdel/EFK/spm/376/svar/1353024/1679514.pdf> (15.9.2022) s. 38.

²⁰ *Ibid.*, s. 117.

²¹ Sampson: *De syv søstre*, s. 180.

²² Rüdiger: *Energi og regulering*, s. 41, 45.

²³ Hahn-Pedersen: *Mærsk Olie og Gas*, s. 93-99.

²⁴ Rüdiger: "The Danish Oil and Natural Gas Company", s. 276.

²⁵ Bogason: *Stat, forvaltning og samfund efter 1950*, s. 10.

²⁶ Davis: *Danmark og Nordsøen*, s. 9.

- ²⁷ https://www.folketingstidende.dk/samling/19751/redegoerelse/R6/19751_R6.pdf (15.9.2022), s. 1573-74.
- ²⁸ Ibid., s. 1576-78.
- ²⁹ Ibid., s. 1417.
- ³⁰ Rüdiger: *Energi og regulering*, s. 76.
- ³¹ https://www.folketingstidende.dk/samling/19781/lovforslag/L205/19781_L205_fremsaettelsestale.pdf (15.9.2022)
- ³² https://www.folketingstidende.dk/samling/19781/lovforslag/L205/19781_L205_BEH1_M91_referat.pdf (15.9.2022) s. 9510.
- ³³ Ibid., s. 9515.
- ³⁴ Ibid., s. 9518.
- ³⁵ Ibid., s. 9523.
- ³⁶ Ibid., s. 9525.
- ³⁷ Ibid., s. 9530.
- ³⁸ https://www.folketingstidende.dk/samling/19781/lovforslag/L205/19781_L205_betaenkning.pdf (15.9.2022) s. 1519-1520.
- ³⁹ Ibid., s. 1531.
- ⁴⁰ Kemp: *The Official History*, I, s. 608.
- ⁴¹ Miljøministeriet: *Råstofindvinding og fiskeri*, s. 5.
- ⁴² FSA, Esbjerg Fiskeriforening, Generalforsamling 3.12.1975, s. 3.
- ⁴³ *Dansk Fiskeritidende*: ”Jagten på fiskene contra jagten på olien (Bent Thygesen)” 7.3.1974.
- ⁴⁴ https://ens.dk/sites/ens.dk/files/OlieGas/tyra_vvm_redegoerelse.pdf (15.9.2022) s. 36, 45.
- ⁴⁵ Ibid., s. 77.
- ⁴⁶ FSA, Mærsk Olie og Gas, Tilladelse til forundersøgelser Halfdan-Tyra 30.8.2002, Erhvervsministeriet til APM. 3130A3 lbn. 29.
- ⁴⁷ *Dansk Fiskeritidende*, ”Kampen om havet (Svend-Erik Andersen)” 4.6.2022.
- ⁴⁸ Hahn-Pedersen: *Mærsk Olie og Gas*, s. 156.
- ⁴⁹ Hahn-Pedersen: *Mærsk Olie og Gas*, s. 171.
- ⁵⁰ *Dansk Fiskeritidende*: ”Informationsmøde med DUC” 29.1.1981.
- ⁵¹ 1981-aftalen, §2 stk. 1, 1-4.
- ⁵² 1981-aftalen, §11, stk. 1.
- ⁵³ Rüdiger: *DONG og energien*, s. 34.
- ⁵⁴ Kemp: *The Official History*, I, s. 681.
- ⁵⁵ https://www.folketingstidende.dk/samling/19801/lovforslag/L157/19801_L157_BEH1_M58_referat.pdf (15.9.2022) s. 6413.
- ⁵⁶ Ibid., s. 6417.
- ⁵⁷ Ibid., s. 6424.
- ⁵⁸ Ibid., s. 6427.
- ⁵⁹ Ibid., s. 6434.
- ⁶⁰ Ibid., s. 6439, 6443.
- ⁶¹ FSA, Mærsk Olie og Gas, Bestyrelsesmøde Dansk Boreselskab 5. oktober 1981, s. 4. 3130A3, Lbn. 34-35.
- ⁶² *Finans*: ”Vestre Landsret omstøder gasdom mellem Dong og Maersk” 15.6.2020.
- ⁶³ FSA, Bestyrelsesmøde Dansk Boreselskab 1968, 3130A3, Lbn. 34.
- ⁶⁴ FSA, Generalforsamling DANBOR, 5.4.1985, s. 3. 3130A3, Lbn. 34.
- ⁶⁵ FSA, Generalforsamling DANBOR, 1.10.1982, s. 2. 3130A3, Lbn. 34.
- ⁶⁶ FSA, Generalforsamling DANBOR, 29.11.1982, s. 2. 3130A3, Lbn. 34.
- ⁶⁷ *Aalborg Søndags Stiftstidende*: ”N-gas-dag-1”, 30.9.1984.
- ⁶⁸ FSA, Mærsk Mc-Kinney Møllers tale ved Tyra-feltets indvielse den 1. oktober 1984. 3130A3.
- ⁶⁹ Tyra Central Processing Platform A, (TCP-A).
- ⁷⁰ FSA, TYRA, DUC, Informationsbog, 1985, 3130A3.
- ⁷¹ STAR: Slim Tripod Adapted to Rig
- ⁷² https://www.folketingstidende.dk/samling/19781/lovforslag/L206/19781_L206_som_vedtaget.pdf (15.9.2022)
- ⁷³ https://www.folketingstidende.dk/samling/19781/lovforslag/L206/19781_L206_BEH1_M91_referat.pdf (15.9.2022) s. 9555-9556.
- ⁷⁴ Ibid., s. 9564.
- ⁷⁵ Ibid., s. 9577.
- ⁷⁶ Ibid., s. 9610.
- ⁷⁷ Ibid., s. 9516.
- ⁷⁸ Ibid., s. 9530, 9531.

- ⁷⁹ Ibid., s. 9560.
- ⁸⁰ https://www.folketingstidende.dk/samling/19781/lovforslag/L206/19781_L206_BEH3_M111_referat.pdf (15.9.2022), s. 11775.
- ⁸¹ Ibid.
- ⁸² <https://www.retsinformation.dk/eli/ft/201812L00097> (15.9.2022)
- ⁸³ Rüdiger: *Dong og energien*, s. 215.
- ⁸⁴ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DA/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009L0073&from=EN> (15.9.2022) s. 1.
- ⁸⁵ <https://www.ft.dk/samling/20142/almdele/fiu/spm/26/svar/1262475/1544923/index.htm> (19.10.2022)
- ⁸⁶ <https://fm.dk/nyheder/nyhedsarkiv/2015/september/bred-politisk-aftale-om-boersnotering-af-dong-energy/> (19.10.2022)
- ⁸⁷ <https://fm.dk/media/16912/DONGEnergyaftaletekst.pdf> (19.10.2022)
- ⁸⁸ En aftale er dog undervejs og Energinet.dk er allerede tilstede i Nybro med anlæg og rør (Baltic pipe-forbindelsen).
- ⁸⁹ <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/0ef8d03f-7c54-41b6-ab89-6b93e61fd37c/language-da/format-PDF> (15.9.2022), s. 2.
- ⁹⁰ I 2020 var energimixet, jf. EU selv, 58 % importeret. <https://www.consilium.europa.eu/da/infographics/where-does-the-eu-s-energy-come-from/> (15.9.2022)
- ⁹¹ <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/0ef8d03f-7c54-41b6-ab89-6b93e61fd37c/language-da/format-PDF> (15.9.2022) s. 25.
- ⁹² Ibid., s. 48.
- ⁹³ <https://orsted.com/da/company-announcement-list/2006/06/782872> (15.9.2022)
- ⁹⁴ *Gasteknik*: ”Flydende naturgas fra fjerne lande”, 2011, s. 25.
- ⁹⁵ <https://investor.maersk.com/static-files/eedea21d-1583-44fd-a964-a81045a32248> (15.9.2022), <https://investor.maersk.com/static-files/8df75570-85b6-4acf-83b9-7f55f93a8251> (15.9.2022)
- ⁹⁶ <https://investor.maersk.com/static-files/dfff867a-1255-4c26-bde6-df2f22eb60db> (15.9.2022), s. 17.
- ⁹⁷ *Berlingske*: ”Minister håber på hurtig Tyra-afklaring (Jakob Chor og Michael Nielsen)”, 30.12.2016.
- ⁹⁸ *Politiken*: ”Lad os sammen sænke Tyra (Stefan Gaarsmand Jacobsen)”, 21.12.2016.
- ⁹⁹ *Altinget*: ”EL: Mærsk skal selv betale for renoveringen af Tyra-plattformen (Rune Lund)”, 30.11.2016.
- ¹⁰⁰ <https://ens.dk/presse/tyra-er-vital-dansk-aktivitet-i-nordsoeen> (15.9.2022)
- ¹⁰¹ Aftale mellem regeringen, Socialdemokratiet, Dansk Folkeparti, Det Radikale Venstre og SF, 22.3.2017.
- ¹⁰² <https://www.ft.dk/samling/20171/almdele/EFK/bilag/17/1806649.pdf> (15.9.2022)
- ¹⁰³ Surwillo: *Energy Security Logics in Europe*, s. 94-140.
- ¹⁰⁴ https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:1bd46c90-bdd4-11e4-bbe1-01aa75ed71a1.0022.01/DOC_1&format=PDF (15.9.2022)
- ¹⁰⁵ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DA/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017R1938&from=DA> (19.10.2022), s. 2.
- ¹⁰⁶ <https://energinet.dk/Gas/Forsyningssikkerhed/Den-danske-forsyningssikkerhedsmodel>
- ¹⁰⁷ <https://orsted.com/da/company-announcement-list/2006/06/782872> (15.9.2022)
- ¹⁰⁸ <https://www.diis.dk/publikationer/danmark-spillet-nord-stream-2> (15.9.2022)
- ¹⁰⁹ <https://www.bbc.com/news/world-europe-50875935> (15.9.2022)
- ¹¹⁰ <https://www.bbc.com/news/world-europe-50247793> (15.9.2022)
- ¹¹¹ <https://www.retsinformation.dk/eli/Ita/2005/1295> (15.9.2022)
- ¹¹² <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DA/TXT/HTML/?uri=CELEX:32011L0092&from=DA> (15.9.2022)
- ¹¹³ VVM-direktiv vedr. TYRA, s. 79.
- ¹¹⁴ <https://www.ft.dk/samling/20211/lovforslag/L30/BEH1-11/forhandling.htm> (15.9.2022)
- ¹¹⁵ <https://www.ft.dk/samling/20211/lovforslag/L30/BEH1-11/forhandling.htm> (15.9.2022)
- ¹¹⁶ Ibid.
- ¹¹⁷ <https://www.ft.dk/samling/20131/lovforslag/1161/beh1/forhandling.htm#speak146> (15.9.2022)
- ¹¹⁸ Byskov: ”Esbjergfiskeriets storhed og fald”, s. 263-267.
- ¹¹⁹ Laursen: *EOS*, s. 90.
- ¹²⁰ <https://www.bbc.com/news/business-61188579> (19.10.2022)